

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**VYUŽITÍ TESTU TŘÍ STROMŮ PRO ZJIŠTĚNÍ
SITUACE V ÚPLNÝCH A NEÚPLNÝCH RODINÁCH**

**Application of Three Tree Test to Identify Situation in
Complete and Incomplete Families**

Bakalářská diplomová práce

Autorka: Kateřina Glumbíková

Vedoucí práce: RNDr. Eva Reiterová, Ph.D.

Studijní program: B7701/Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Olomouc

2013

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma:

Využití testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách vypracovala samostatně pod odborným dohledem RNDr. Evy Reiterové, Ph.D. a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V dne Podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala RNDr. Evě Reiterové, Ph.D. za velmi vstřícné vedení této bakalářské práce a neocenitelnou pomoc při jejím zpracování.

OBSAH

ÚVOD	6
1 PROJEKCE A PROJEKTIVNÍ METODY	8
1.1 Mechanismy projekce a projektibilita.....	8
1.2 Projektivní metody.....	9
1.2.1 Výhody použití projektivních metod.....	10
1.2.2 Nevýhody použití projektivních metod.....	11
1.2.3 Specifika využití u dětské populace.....	12
1.3 Test stromu.....	13
1.3.1 Strom a jeho symbolika.....	13
1.3.2 Administrace a interpretace.....	14
1.4 Test kresby rodiny.....	15
1.4.1 Administrace a interpretace.....	15
2 TEST TŘÍ STROMŮ	17
2.1 Charakteristika metody.....	17
2.2 Administrace.....	18
2.3 Test tří stromů v zahraničí.....	18
2.4 Historie testu v České republice.....	19
3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ	23
3.1 Definice a funkce rodiny.....	23
3.2 Rodina jako systém.....	24
3.3 Neúplná rodina a její vliv na dítě.....	24
PRAKTICKÁ ČÁST	26
1 PŘEDMĚT A CÍLE VÝZKUMU	27
2 METODY VÝZKUMU	29
2.1 Škála rodinného prostředí.....	29
2.2 Test tří stromů.....	30
3 PRŮBĚH A PROSTŘEDÍ VÝZKUMU	33
4 VÝZKUMNÝ SOUBOR A JEHO VÝBĚR	34
5 STATISTICKÉ ZPRACOVÁNÍ DAT	36
6 K PLATNOSTI HYPOTÉZ	40
7 DISKUZE	42
8 ZÁVĚR	48

9	SOUHRN	50
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	54
	SEZNAM TABULEK.....	58
	SEZNAM PŘÍLOH.....	59
	ABSTRAKT	60
	ABSTRACT OF THESIS.....	61
	PŘÍLOHY	62

ÚVOD

Tématem mé práce je Využití testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách. Toto téma mi vyvstalo na mysli vcelku neplánovaně při mém prvním setkání s Testem tří stromů na kurzu projektivních technik pod vedením pana doktora Altmana. Při kresbě tří stromů jsem se totiž musela sama velmi zamýšlet, které tři členy své rodiny „zobrazím“. Kolegyně, která seděla vedle mě, ovšem se zobrazením neměla žádný problém. V pozdější diskuzi jsme se obě pozastavily nad tím, jakou úlohu v mých potížích se zobrazením hraje fakt, že pocházím z neúplného rodinného prostředí. Pod vedením paní doktorky Reiterové se tedy na následujících stranách pokusím toto zamyšlení rozvést a následně ve výzkumné části práce porovnat skupinu respondentů z úplných a neúplných rodin ve výsledcích Testu tří stromů a dotazníku Škála rodinného prostředí.

Cíl mé práce je ovšem poněkud širšího charakteru. Vzhledem k tomu, že není Test tří stromů standardizován na české populaci, pevně doufám, že data získaná v rámci výzkumu, přispějí v budoucnu k jeho standardizaci.

Záměrem teoretické části mé bakalářské práce je uvést základní východiska pro část výzkumnou. V teoretické části práce se tedy budu zabývat problematikou projekce, projektivních technik, zejména pak výhod či nevýhod jejich použití a specifík jejich aplikace na dětskou populaci. Uvedu zde také charakteristiku jednotlivých druhů projektivních technik a nastíním vliv rodinného prostředí na dítě, které v něm vyrůstá.

Ve výzkumné části práce se zaměřuji na aplikaci Testu tří stromů na respondenty pocházející z úplných a neúplných rodin, přičemž předpokládám, že se v kresbách zmíněných skupin respondentů budou vyskytovat odlišnosti. Druhá část výzkumu v této práci je zaměřena na porovnání Testu tří stromů jakožto nestandardizované metody s dotazníkem Škála rodinného prostředí, který již na české populaci standardizovaný je. Lze tedy říci, že můj výzkum má povahu validizační a diferenciací studie.

TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE

1 PROJEKCE A PROJEKTIVNÍ METODY

Tato kapitola pojednává o základních mechanismech projekce, vymezuje také pojem projektibilita a možnosti jejího využití. Kapitola se také zamýšlí nad výhodami a nevýhodami projektivních metod a nad specifiky aplikace těchto metod na dětskou populaci. Poslední dvě podkapitoly jsou věnovány popisu Testu stromu a Testu kresby rodiny, které přímo korespondují s tématem této práce.

1.1 Mechanismy projekce a projektibilita

Nejobecnějším významem slova projekce je vržení před sebe, promítnutí či extenze (Šípek, 2000). Tento termín poprvé nepoužil nikdo jiný než sám slavný S. Freud, jako označení pro obranný mechanismus proti úzkosti (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009). V prvotní Freudově koncepci z roku 1914 byla projekce definována jako obranný mechanismus ega (Morávek, 1987). Tento mechanismus měl dle Freuda fungovat na principu přičítání vnitřních žádostí a pohnutek¹, které jsou egem zamítnuty, jiným osobám (Šípek, 2000). Nakonečný (1995) přitom upozorňuje, že projekcí je v původní psychoanalytické koncepci míněna nejen obrana proti úzkosti, ale i princip ovlivňování vnímání podnětů vzpomínkami obecně. Šípek (2000) toto konstatování doplňuje komentářem, že by projekce v tomto případě byla obecně platným jevem, který by se (v různé míře) uplatňoval v každém okamžiku lidské percepce. Murstein a Pryer (1959, in Morávek, 1987) uvádí, že existuje několik typů projekce, konkrétně projekce klasická, atributivní, autistická a racionalizující. Klasická projekce značí situaci, kdy se subjekt pomocí obranných mechanismů ega zbavuje ohrožujících obsahů tak, že je percipuje ve svém okolí. Atributivní projekcí se rozumí připisování vlastního chování, pocitů a motivací objektům v jedincově okolí². Autistická projekce je projekce, při níž je osobní percepce ovlivněna uspokojením či neuspokojením potřeb subjektu. Projekce racionalizující je pak projekcí, při níž je projikování osoby ovlivněno uvědomováním si svého chování a snahou jej ospravedlnit rozumnými (pro něj přijatelnými) důvody. Sám mechanismus projekce je ovšem i v tomto případě nevědomý.

S pojetím projekce v projektivních technikách se spíše slučuje Jungova definice tohoto jevu. Jung (1993) definuje projekci jako obecný psychologický mechanismus, při němž

¹ Morávek (1987) upřesňuje na popudy, potřeby a pocity.

² Nejedná se tedy o obranný mechanismus.

přenáší subjekt obsahy jakéhokoliv druhu na objekt. Projekce je tedy dle Junga automatický, nevědomý, spontánní a značně subjektivní fakt (Cohen de Lara-Kroon, 1999). Mechanismus projekce je v tomto posledním pojetí hojně využíván v tzv. projektivních metodách. Diagnostické využití projektivních metod ovšem závisí (mimo jiné) na jedincově projektibilitě, tedy tendenci k projekci (Vašutová, 2010). Švančara a kol. (1980, in Vašutová, 2010) uvádí, že je projektivita značně individuální vlastností jedince, která může variovat v čase.

1.2 Projektivní metody

V souladu s obsahem předchozí podkapitoly definují Hartl a Hartlová (2004) projektivní metody jako techniky, které zkoumají osobnost a její vztahy pomocí nevědomělých projekčních procesů. Levin-Rozalis (2006) uvádí, že jsou projektivní techniky v psychologii využívány k vyšetřování a diagnostikování osob za použití nestrukturovaných podnětů k získání reakcí, které odhalují skryté vrstvy a procesy osobnosti. Šípek (2000) zahrnul nestrukturovanost situace přímo do definice projektivních technik a definuje je jako testové metody, které konfrontují subjekt se značně neurčitou podnětovou situací, na niž má reagovat podle toho, co pro něj samotného tato situace znamená. Subjekt tak do testového materiálu projikuje své konflikty, úzkosti, postoje, přání, potřeby, snahy, názory a přesvědčení (Sticker, Samary, 2004).

Využívání projektivních technik má v psychologii dlouhou tradici. Cohen de Lara-Kroon (1999) řadí mezi předchůdce projektivních technik již výzkumy W. Wundta a F. Galtona, kteří zkoumali lidské asociace mezi myšlenkami. Nejvýznamnějšími mezníky ve vývoji projektivních metod ovšem byly již zmíněné teorie S. Freuda a C. G. Junga, stejně jako první užití termínu projektivní techniky Frankem v roce 1939, či publikace Rorschachova testu, Tematického apercepčního testu, Lücherova testu, Scénotestu a dalších významných projektivních metod a samozřejmě (docela nedávné) pokusy o standardizaci a zvýšení statistické reliability a validity všech těchto metod.

Morávek (1987) uvádí výčet vlastností projektivních metod tím, že je srovnává s tzv. objektivními testy:

1. Na rozdíl od objektivních testů jsou podněty projektivních testů nestrukturované (neurčité).
2. Subjekt má k dispozici širokou škálu různých reakcí.

3. Odpovědi nemají jednoznačný charakter dobrých a špatných odpovědí a ani subjekt sám si neuvědomuje, jak budou jeho odpovědi hodnoceny.
4. U projektivních testů není důležitý pouze konečný výsledek, ale i proces tvorby odpovědí a reakcí.
5. Projektivní metody jsou velmi citlivé na latentní a podvědomé obsahy psychiky.
6. Projektivní techniky jsou zaměřeny spíše na celkový obraz lidské osobnosti než na její jednotlivé rysy.
7. Odpovědi jsou natolik bohaté, že dávají různé možnosti interpretace, kladou tedy apel na usuzovací schopnosti hodnotitele.

Tyto vlastnosti lze doplnit Šípkovým výčtem charakteristik projektivních metod, který k výše zmíněným, dodává ještě, že projektivní metody často odrážejí vliv psychoanalytických teorií a jsou používány především jako klinický nástroj (Šípek, 2000).

V odborné literatuře máme k dispozici hned několik dělení projektivních metod, pro účely této práce však plně postačí Svobodovo dělení projektivních metod na:

1. Verbální techniky;
2. Grafické techniky;
3. Manipulační techniky (Svoboda, 1999).

Hlavním předmětem této práce je Test tří stromů, který spadá mezi techniky grafické. Tyto techniky vychází z předpokladu, že se v lidské kresbě odráží řada psychických procesů (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009). Bell a Bell (2008) uvádí, že se v lidské kresbě projevuje emoční prožívání, typ temperamentu, postoj ke světu, kognitivní konstrukty, přání a způsoby zpracování informací. Cherney, Seiwert, Dickey a Flichtbeil (2006) ovšem upozorňují na limitovanost poznatků, které kresba poskytuje a na její ovlivnění kulturním prostředím, výchovou a vzděláváním a generovými stereotypy.

1.2.1 Výhody použití projektivních metod

Rasmussen, Anderson, Shifron a Watts (2008) vyzdvihují mezi výhodami projektivních testů zejména fakt, že nevyvolávají atmosféru zkouškové situace. Autoři dokonce uvádí, že řada projektivních technik sama o sobě působí k redukci úzkosti, povzbuzení klienta ke spolupráci a k navázání pozitivního poradenského či terapeutického vztahu mezi psychologem a klientem. Mnohé projektivní techniky jsou probandy dokonce vnímány jako pozitivní stimuly, jelikož svou strukturou připomínají hru a fungují jako spouštěč procesu imaginace.

Bekhit, Thomas a Jolley (2005) vyzdvihují zejména kresebné projektivní techniky jakožto diagnosticko-terapeutický nástroj pro práci s klienty, kteří mají problémy s verbalizací svých pocitů. Dodávají ovšem také, že všechny druhy projektivních technik mohou sloužit jako výborný nástroj pro prolomení ledů a pro volbu dalších témat při úvodní konzultaci s psychologem. Gunanarsson, Jansson a Eklund (2006) vidí přínos projektivních metod především v možnosti jejich využití v terapeutickém procesu. V tomto případě se jedná zejména o grafické a manipulační projektivní techniky, které mohou být využity i jako prvky arteterapie. Upozorňují ale také na jejich možné využití pro zlepšení uvědomování si vztahu mezi světem a sebou samým (což již samozřejmě zahrnuje i techniky verbální). Schmoyer (2008) dále poukazuje na fakt, že respondent neví, jakým způsobem budou projektivní techniky vyhodnocovány, má při jejich použití tedy menší možnost klamat a záměrně tak zkreslit výsledky. Cohen de Lara-Kroon (1999) doplňuje tento výčet pozitivních charakteristik o možnost globálního pohledu na klienta. Vašutová (2010) dále vyzdvihuje jednoduchou administraci, flexibilitu, časovou nenáročnost, možnost opakování a možnost použití u některých testů jejich paralelní verzi. Šnýdrová (2008) zakončuje výše uvedený výčet pozitivních charakteristik projektivních technik uvedením faktu, že se jedná o metody, které mají vysoce univerzální využití, a které mohou využívat široké škály podnětů pro spuštění mechanismu projekce.

1.2.2 Nevýhody použití projektivních metod

Po zevrubném výčtu výhod projektivních technik je nutné uvést i výčet nevýhod jejich použití. Většinu nevýhod projektivních metod lze shrnout pod formulku: subjektivita ve vyhodnocení a interpretaci dat. Sem patří zejména neexistence platných norem³, nízká reliabilita, validita, problematická objektivita, možnost tzv. dvojprojekce, nutnost zjištění kontextu vyšetření a velký důraz na kvalitu a výcvik interpreta (Lilienfeld, Wood, Garb, 2000). Otázkou reliability a validity projektivních metod se zabývá Morávek (1987), který upozorňuje, že validita použití projektivních technik, nebyla nikdy nikým zcela vyvrácena. S tímto tvrzením souhlasí ve svém článku i Bahbouh (2003), který uvádí, že nelze zkoumat validitu testu jako takového, ale validitu pro určité jevy, situace či účely. Cohen de Lara-Kroon (1999) doplňuje, že je validita projektivních testů přímo závislá na zkušenostech a výcviku psychologa, který je používá. Bahbouh (2003) svůj článek o validitě projektivních metod uzavírá tím, že je v otázce validity projektivních metod největším problémem

³ Což již neplatí u všech metod .

vymezení jednoznačně stanoveného kritéria jejího zjišťování, jelikož je vymezení takového kritéria v přímém rozporu s komplexností a nestrukturovaností těchto metod.

Pro jasné vymezení reliability je situace obdobná. Hlavním problémem je zde ne zcela prokazatelná využitelnost opakovaného testování, nemožnost využití metody půlení a neexistence paralelních verzí testů⁴ (Church, 2001). Bahbouh (2003) dále uvádí, že situaci nijak nezlehčuje fakt, že jsou korelační koeficienty „šité na míru jednoduchým, strukturovaným situacím s jasně omezenými možnostmi“.

Problémem objektivitu projektivních metod je pak zejména jejich vyhodnocování, které je značně závislé na hodnotiteli a může tak docházet k efektu dvojprojekce. Tento termín značí, že během vyšetřování nedochází pouze k projekci obsahů vyšetřované osoby, ale i k projekci hodnotitele, který do testu projikuje sám svou osobnost při vyhodnocování a interpretaci dat (Altman, 2002). K problematice neexistence norem se vyjadřuje i Šípek (2000) tak, že jsou normy k vyhodnocování projektivních technik zpravidla neadekvátní, založené na nepřesně popsané populaci či neexistují vůbec. Interpret tedy potom nemá možnost srovnat danou metodu s obecně platnou normou a musí tak spoléhat pouze na svou vlastní zkušenost.

1.2.3 Specifika využití u dětské populace

Specifika použití kresebných projektivních metod u dětské populace shrnuje velmi přehledně Morávek (1987, in Koluchová, Morávek, 1990). V první řadě autor upozorňuje na fakt, že je třeba brát zřetel na postupný vývoj dětského já a na možnou nestabilitu struktury a rysů osobnosti dětí. Dále podtrhuje zejména nutnost odlišení vývojových faktorů od možných patologických znaků v kresbě či od osobnostní dynamiky. Autor v souladu s výše uvedeným tvrzením ještě upozorňuje na fakt, že děti interpretují podněty ve shodě se svou úrovní vývoje. Morávek (1987, in Koluchová, Morávek, 1990) uvádí, že je nutné brát ohled i na to, že jsou děti při vytváření projektivních odpovědí daleko více náchylné na vlivy prostředí, průběh sezení, časovou náročnost vyšetření či interakci s vyšetřujícím psychologem. Dalším, neméně důležitým rozdílem ve využití projektivních metod u dětí a dospělých je rozdílnost mezi ohraničením vědomých a nevědomých procesů u těchto dvou skupin respondentů. Autor vidí rozdíl i v prožívání vnitřních konfliktů. Dle jeho názoru je dětský respondent schopen poskytnout řadu údajů přímo, tedy bez nutnosti použití mechanismů projekce. V závěru svého rozlišení autor podtrhuje dětskou

⁴ Toto tvrzení se opět netýká všech projektivních metod.

individuálnost ve schopnosti projekce do testových materiálů (1987, in Koluchová, Morávek, 1990). Bell a Bell (2008) upozorňují také na větší nutnost doptávání se na vzniklou kresbu, jelikož považují dětské respondenty za snáze ovlivnitelné okolními vzory a sociálním prostředím (např. náměty kreseb sourozenců, stylem kresby rodičů, oblíbeným seriálem v médiích, zážitky, apod.)

1.3 Test stromu

První Test stromu vyšel v roce 1949, jednalo se o tzv. Der Baumtest od K. Kocha. Test stromu se řadí do skupiny kresebných projektivních metod a jeho interpretace byla inspirována metodami grafologie. V České republice vyšel manuál k použití a vyhodnocení testu stromu v roce 1998 a jeho autorem je Z. Altman. Základní hypotéza tohoto testu spočívá v tom, že kresba stromu je vyjádřením vlastního já osoby (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009). Koch (1949, in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009) uvádí, že jedinec v kresbě stromu vyjadřuje i svou nevědomou představu o sobě a svém vztahu k vnější realitě. Altman (2002) dále uvádí, že lze prostřednictvím kresby stromu diagnostikovat zejména některé osobnostní vlastnosti jako extroverzi či introverzi, typické způsoby emočního prožívání, potlačené konflikty a nevědomé stránky osobnosti, aspirace, přístup k řešení problémů a konečně i postoj ke světu a sobě samému. U testu stromu je stejně jako v testu tří stromů využita zejména symbolika stromu. Primárním určením Testu stromu je tedy jeho zaměřenost na široké spektrum složek lidské osobnosti a jejich dynamiky.

1.3.1 Strom a jeho symbolika

Altman (2002) ve své příručce k interpretaci Testu stromu uvádí, že symbol stromu v tomto testu nebyl vybrán náhodou, ale pro svou vysokou symbolickou hodnotu. Wollschläger a Wollschläger (2002) uvádí kritéria pro tvorbu symbolu následovně:

- symbol musí umět pojmut základní lidské prožitky jako je radost, smutek, štěstí, zoufalství...;
- musí znázorňovat lidi ve vztahové rovině a různých životních situacích;
- musí ztvárňovat lidské bytosti s různými povahovými vlastnostmi a v různém období jejich života.

Dle Altmana (2002) symbol stromu splňuje všechna výše uvedená kritéria. Autor dále dodává, že strom symbolizuje i mateřský aspekt (může poskytovat potravu a ochranu); vyvolává svou zakořeněností představu trvalosti; svým růstem symbolizuje vývoj a schopnost prosazení se a konečně, že tvoří typickou součást našeho životního prostředí. Gunnarsson, Jansson a Eklund (2006) dodávají, že je strom typickým symbolem používaným v řadě kultur po celém světě, který často symbolizuje lidský život či lidskou životní situaci. Strom má podle autorů výjimečnou schopnost symbolizovat svázanost času a různých generací (ročních období a period lidského života i růstu stromu od semene až po jeho zánik a vývoj jedince od narození po smrt). Altman (2002) tuto ideu doplňuje tím, že byl strom od počátku lidstva primárním zdrojem ochrany a obživy a poskytoval první oheň i nástroje. Strom se dle autora také objevuje v řadě mytologií a náboženství (stromy byly uctívány jako příbytky bohů nebo dokonce jako bohové samotní).⁵

1.3.2 Administrace a interpretace

Zadání Testu stromu zní: „*Nakreslete strom, jaký chcete, jak nejlépe umíte, ale neměl by to být jehličnan, ani palma*“. Doba kreslení se pak pohybuje v rozmezí 1 – 15 minut (časovou dotaci kresby stromu mohou ale ovlivnit projevy nejistoty, úzkostnosti či snahy získat uznání administrátora) (Altman, 2002). Probandi kreslí tužkou na bílý papír formátu A4.

V současné době existují různé způsoby interpretace této kresebné projektivní metody. Je to interpretace dle posouzení kresby jako celku, umístění a velikosti kresby, celkového dojmu, způsobu vedení čáry, zralosti kresby, symbolického výkladu, interpretace detailů, propojení jednotlivých částí stromu a vývojového pohledu na kresbu (Altman, 2002). Co se týče interpretace jednotlivých aspektů lze velmi zjednodušeně říci, že základna symbolizuje postavení jedince ve světě (jeho stabilitu), kořeny jsou pak symbolem zakotvení a vazby na pudovost jedince a nevědomí. Velká kresba všeobecně značí vyšší sebevědomí, aspirace či snahu se zdůraznit. Malá kresba je zase projevem nejistoty či snížené síly ega. Kmen stromu je symbolem životní síly, ztělesňuje odolnost či pudové založení osobnosti. Koruna jako celek ukazuje postavení ve světě, větve samotné pak zase určují vnitřní uspořádání osobnosti (Altman, 2002). Listy, květy, plody či jiné doplňky jsou

⁵ Z germánské mytologie známe antropomorfizované představy stromů (dryády, víly), z řecké mytologie pak přeměny člověka na strom (Apollón a Dafné), v kosmogonických mýtech se můžeme setkat s představou stromu podepírajícího oblohu či tvořícího osu světa. Strom je také v židovské kabale symbolem vývoje. V křesťanství a judaismu bývá strom zase často vnímán jako symbol kříže (Altman, 2002).

možným prostředkem snahy získat pozornost nebo obdiv. S tím souvisí i určitá tendence k hravosti, infantilismu a nevyzrálosti. Poškození kmene nebo větví stromu zase poukazuje na určité prožité trauma či zranění. Pokud kreslí proband nadměrné množství podobných doplňků, lze u něj předpokládat tendence k úzkostnému prožívání (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009).

Při vyhodnocování a interpretaci je ovšem nutné kalkulovat s faktem, že každá kresba má jinou diagnostickou hodnotu a že se všeobecně doporučuje používat Test stromu spíše jako doplněk testové baterie a jeho výsledky považovat za pouhé hypotézy (Altman, 2002).

1.4 Test kresby rodiny

Test kresby rodiny je oblíbenou diagnostickou metodou. Svoboda, Krejčířová, Vágnerová (2009) jej považují za symbolické vyjádření struktury rodiny. Z kresby rodiny lze tedy získat určitou představu o tom, jak dítě svou rodinu vnímá a posuzuje její jednotlivé členy. Tento test je tedy zaměřen zejména na probandovy pocity, názory a hodnotící soudy vztahující se k jeho rodinnému prostředí. Je také důležité říci, že se v této kresbě projevují, jak minulé zkušenosti, tak přání či aspirace do budoucnosti (Novák, 2004).

1.4.1 Administrace a interpretace

Respondent kreslí stejně jako u Testu stromu tužkou na bílý papír formátu A4. Instrukce zní: „*Nakresli obrázek celé vaší rodiny*“ (Novák, 2004).

Při kresbě rodiny je nutné, aby administrátor zaměřil svou pozornost nejen na kresbu jako celek, ale také na ztvárnění jednotlivých postav. Svoboda, Krejčířová, Vágnerová (2009) uvádí čtyři základní kritéria, podle nichž by se mělo vyhodnocování kresby řídit. Tyto kritéria jsou: velikost postav, způsob zobrazení, pořadí a možné vynechání některého člena rodiny. Uvedená kritéria se shodují s kritérii, které ve své publikaci uvedli i Novák (2004) a Kucharská s Májovou (2005). Vágnerová (2005) ovšem upozorňuje, že se styl kresby rodiny vyvíjí s věkem dítěte a s vývojem jeho kognitivních schopností.

Ve výše uvedeném výčtu kritérií lze hledat inspiraci i pro interpretaci detailů zobrazených v Testu tří stromů, proto se jim nyní budu věnovat podrobněji. Velikost postavy symbolicky vyjadřuje subjektivní důležitost zobrazené osoby pro respondenta (nemusí tedy odpovídat skutečnému vzrůstu zobrazeného). Kromě důležitosti může

velikost postavy znázorňovat aktuální důležitost či dominanci jednoho z členů rodiny. Způsob zobrazení je důležitým indikátorem možné identifikace, citové blízkosti či vztahové koalice respondenta s někým z rodiny. U tohoto kritéria lze obecně říci, že pokud se některý ze zobrazených členů rodiny liší, je třeba tomuto faktu věnovat zvýšenou pozornost. Interpretace různých způsobů odlišení zobrazených osob mohou variovat. Pokud je např. některý ze zobrazených členů rodiny začerněn, překreslován, gumován či zaškrtnán, můžeme být pro respondenta zdrojem obav či nejistoty, což může tvořit námět budoucího rozhovoru s odborníkem. Samo kresebné zpracování a proporce postavy často vyjadřují pocity respondenta (např. otočení postavy na stranu či její ohraničení, může značit její nezáměr o rodinné dění, snahu o únik, citovou ambivalenci či negativní vztah k ostatním členům rodiny; deformace postavy potom mohou vyjadřovat negativní emoce vůči dané osobě atd.). Pořadí, v němž jsou postavy nakresleny či jejich prostorové uspořádání (nebo případné ohraničení) může poskytovat cenné informace o vzájemných poutech a vztahových preferencích. Samotnou prostorovou blízkost zobrazení lze ovšem také považovat za indikátor častějšího fyzického kontaktu (či jeho potřeby) a skutečné psychické blízkost. Vynechání některého z členů rodiny může indikovat sklon subjektivně popírat jeho existenci (Novák, 2004). Pokud proband nakreslí místo člena své rodiny někoho zcela cizího, může se jednat o příznak citové deprivace v rodinném prostředí, nedostatečného socializačního rozvoje či problémů v diferenciaci lidí blízkých. Obecně lze tedy říci, že pokud se v kresbě podobné zobrazení objeví, jedná se o varovný znak. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009).

V závěru výčtu diagnostikovatelných znaků si však dovoluji znovu upozornit, že je autory důrazně doporučováno brát tyto znaky jako pouhé hypotézy, které je třeba ověřovat následným rozhovorem s probandem a jeho rodinou, anamnestickým rozborem a nejlépe také dalšími (již standardizovanými) metodami (Novák, 2004). V současné době je v klinické i poradenské praxi hojně používanou variantou Testu kresby rodiny tzv. kresba začarované rodiny, při níž proband „začaruje“ jednotlivé členy své rodiny do zvířat (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009).

2 TEST TŘÍ STROMŮ

Druhá kapitola mé bakalářské práce je věnována popisu Testu tří stromů, věnuji se zde stručné charakteristice metody, administraci testu a jeho aplikacím v zahraničí a v České republice. Popis aplikací a jejich výsledků slouží rovněž jako východisko hypotéz této práce.

2.1 Charakteristika metody

Test tří stromů je kresebná projektivní metoda, která slouží k odhalení vztahů mezi jednotlivými členy probandovy rodiny. Autor testu R. J. Corboz nevycházel při tvorbě této metody z teoretických úvah, ale z praktického pozorování dětí z prvních tříd. Děti měly za úkol nakreslit ke svátku matek „nějaké stromy“. Většina dětí, jimž byl úkol zadán, nakreslila tři stromy a spontánně jejich zobrazení vztáhla k matce a k otci (Svoboda, 2002). Tak vyšlo najevo, že mají děti přirozenou tendenci vztahovat nakreslené tři stromy ke své primární rodině a zobrazit sami sebe formou kresby identifikačního stromu (Corboz, Gyax, Helfenstein, 1963). Následné výzkumy potvrdily, že mají děti přirozenou tendenci projikovat do nakreslených stromů své vztahy k rodičům popřípadě k ostatním členům své rodiny či k jiným (subjektivně významným) osobám (Svoboda, 2002). Říčan, Ženatý (1988) uvádí, že Test tří stromů splňuje základní požadavky kladené na projektivní metody, mezi něž patří např. neobvyklost úlohy, neurčitost spojenou s podnětností, navození řeči metafory a symbolu, konfrontaci s osobnostními problémy v názorné formě či navození specifické sociální interakce. Svoboda (2002) dále popisuje, že E. Klausmanová používá test tří stromů jako zrcadlo narušených rodinných vztahů v rámci Leunerova katathymního prožívání obrazů. Test tří stromů není doposud v České republice používán jako rutinní diagnostická metoda. Lze ovšem říci, že údaje, které byly testem získány, svědčí o jeho citlivosti a schopnosti identifikace rodinných vztahů nejen u dětské a adolescentní populace, ale i u populace nacházející se ve vývojovém období mladé dospělosti. V minulosti i v současné době stále probíhají výzkumy a snahy o standardizaci testu (Svoboda, 2002).

2.2 Administrace

Administrace Testu tří stromů je poměrně jednoduchá a časově nenáročná, úkolem respondentů je nakreslit na čistý bílý papír formátu A4 „*jakékoliv tři stromy*“. Jakmile jsou stromy dokončeny, instrukce pokračuje slovy: „*A nyní se zamyslete a pod každý strom napište, kdo by to tak mohl z členů vaší rodiny být, včetně vás samých.*“ (Reiterová, 2001, 53). Autorka dále uvádí, že je při administraci testu velmi důležité, nezmiňovat se o souvislosti kresby s rodinným prostředím. Celá administrace testu trvá přibližně 15 – 20 minut. Za tento krátký časový interval ovšem můžeme získat řadu údajů a hypotéz týkajících se probanda a jeho rodiny (Svoboda, 2002).

2.3 Test tří stromů v zahraničí

Na Corbozův výzkum navázali jeho žáci Gygax a Helfenstein, kteří aplikovali Test tří stromů na žáky základních škol v Curychu. Po dokončení výzkumného šetření autoři publikovali názor, že pokud v kresbě dítěte chybí identifikace s otcem, matkou a dítětem, pochází dítě z atypického rodinného prostředí a nemá ze své rodiny potřebnou emocionálně pozitivní zkušenost. Autoři se také domnívají, že Test tří stromů velmi dobře symbolizuje strukturu rodiny a je administračně i interpretačně snadno použitelný (Corboz, Gygax, Helfenstein, 1963). Další studie testu tří stromů provedla Klessmanová, která uvádí, že Test tří stromů poskytuje klientovi možnost spontánně sdělit informace o svém rodinném životě. Klessmanová dále upozorňuje zejména na nutnost doptávání se na jednotlivé zobrazené stromy, kterou považuje za interpretačně nezbytnou. Dalšími autory, kteří se zabývali touto projektivní metodou, byli Büchele-Karrer⁶ a Carneiro, kteří Test tří stromů vyzdvihovali zejména pro jeho časovou nenáročnost a zisk materiálu, který je možno posléze srovnávat s dalšími diagnostickými materiály. Oba zmínění autoři rovněž považovali Test tří stromů za diagnosticky velmi cennou metodu, která je schopna reflektovat citové a sociální vztahy probandů. Carneiro ve svých studiích zjistil zajímavou vývojovou skutečnost týkající se vyobrazení jednotlivých osob. Autor uvádí, že respondenti mají s věkem rostoucí tendenci zobrazovat spíše atypické rodiny, tedy rodiny, kde jeden rodič chybí a je zastoupen jinou postavou (Reiterová, 2001). Mezi autory zabývající se Testem tří stromů se bezpochyby řadí i Corbozova studentka P. U. Gnos,

⁶ Autorka používala Test tří stromů zejména u různých diagnostických skupin (autismus, neurózy, schizofrenie...) a uvedla, že nejsenzitivněji byl test tří stromů použitelný u neurotiků (Reiterová, 2001).

kteřá se ve své disertační práci pokouřela o srovnání polohy, velikosti stromů, přítomnosti doplňků, druhů stromů a dalších prvků kresby (tedy ne pouze o interpretaci polohy a zobrazení jednoho identifikačního stromu). Autorka v závěrech svého výzkumu uvedla, že postavení identifikačního stromu souvisí s emocionálním vztahem k dalřím zobrazeným osobám, přičemž blízkost identifikačního a rodičovského stromu naznačuje těsné spojení či vyhledávání a prohlubování kontaktu s rodičem. Gnos rovněž upozorňuje na skutečnost, že se kresby dětí z naruřeného rodinného prostředí vyznačují vždy jistou nápadností (např. volba přesně stejného druhu stromů, velikostí stromů...). Autorka se dále zabývala vlivem administrace testu ve výtvarné výchově a zjistila, že podobná administrace může vést k uniformitě zobrazení a výsledků testu (Svoboda, 2002).

2.4 Historie testu v České republice

V současné době není Test tří stromů v České republice standardizován, na jeho standardizaci se ale významně podílí katedra Psychologie Masarykovy univerzity, zejména pak profesor Svoboda. Několik prací na téma Testu tří stromů bylo ovšem zpracováno i pod vedením vyučujících z katedry psychologie Univerzity Palackého v Olomouci.

První aplikaci Testu tří stromů na českou populaci (konkrétně na probandy ve věku 15 – 17 let) provedla v roce 1993 Sedláková. V této práci Sedláková použila spolu s Testem tří stromů rovněž Škálu rodinného prostředí⁷. Autorka následně ze své studie vyvodila několik vztahů. Prvním z nich je názor, že pokud se v kresbě nachází úplné složení členů rodiny, lze předpokládat, že se identifikační strom bude nacházet uprostřed. Sedláková (1993) dále usuzuje, že kresby obsahující nějaká zvláštní znamení, mohou souviset s určitou patologií v rodinném prostředí. Do souvislosti se zvláštními znaky a rodinnou patologií autorka následně uvádí i výskyt asymetrie v kresbě. Dalřím z těchto závěrů byl ten, který předpokládá, že výskyt dominantního identifikačního stromu bude souviset s krajní polohou tohoto vyobrazení. Dle Sedlákové (1993) lze poukázat i na některá specifika kresby adolescentů. Uvádí, že adolescenti mají větší tendenci kreslit dominantní postavení jednoho z rodičů a rodinné konflikty, svůj vlastní identifikační strom naopak kreslí často osamoceně (Sedláková, 1993).

Druhou prací zabývající se tématem Testu tří stromů v České republice byla práce Šimkové z roku 1994, tato práce měla kvalitativní charakter a byla založena na mapování

⁷ Tedy stejné metody, jaké jsou použity ve výzkumné části této práce.

některých údajů testu. Šimková zjistila, že absence zobrazení jednoho z rodičů, nemusí nutně indikovat negativní vztah, naopak může souviset s percipováním tohoto rodiče jako jistého a bezpečného. Poté následovala práce Heřmanové z roku 1997. Tato práce byla zaměřena na cílovou skupinu adolescentů docházejících do krizových center a specifika jejich rodinného prostředí (Reiterová, 2001).

Další prací byla práce Alexandrové (1998), jež byla zacílena na respondenty ve vývojovém období mladšího školního věku. Autorce se v její studii podařilo prokázat, že pokud v rodině nežije jeden z rodičů, nebude v kresbě druhý rodičovský strom zobrazen. Alexandrová (1998) rovněž prokázala platnost hypotézy, která tvrdí, že pokud v rodině žijí oba rodiče, lze předpokládat, že budou oba v kresbě vyobrazeni. Další prokázanou hypotézou bylo tvrzení, že pokud se v kresbě rodiny neobjevuje identifikační strom, je zpravidla nahrazen stromem sourozeneckým⁸. Autorka dále uvedla, že pokud je v kresbě vyobrazen dominantní strom, lze předpokládat, že tento strom bude symbolizovat otcovskou postavu. Zajímavým zjištěním byla i hypotéza týkající se homogenity zobrazení stromů. Alexandrová (1998) uvádí, že homogenní kresby stromů indikují vysokou kvalitu interpersonálních vztahů v rodině.

Loubalová (2007) porovnávala Test tří stromů u dětí z SOS vesniček a z dětských domovů. Autorka se ve svém výzkumu zabývala zejména zobrazením osob na kresbě a některými specifickými znaky kresby. Pro účely této práce je zajímavý zejména výsledek poukazující na větší přítomnost rodičovských stromů na kresbě u dětí z prostředí, kde se v životě dítěte vyskytují rodičovské postavy, než u dětí, kde rodič v životě dítěte nefiguruje. Loubalová (2007) dále poukazuje na vztah mezi homogenitou stromů a vzájemnou vztahovou blízkostí vyobrazených osob. Za zmínku jistě stojí i práce Rozsypalové (2009), která uvádí v souladu s Alexandrovou (1998), že děti ve věku staršího školního věku častěji zobrazují identifikační strom na kresbě než děti mladšího školního věku. Rozsypalová (2010) rovněž poukazovala na výsledky Alexandrové (1998) týkající se nahrazování identifikačního stromu stromem sourozeneckým. Spolu s Reiterovou (2001) a Sedlákovou (1993) spojuje autorka zobrazení zvláštních doplňků na kresbě s určitou mírou dysfunkce v rodinném prostředí probanda.

Pánková (2012) ve své práci uvádí, že pokud je rodina úplná, je velmi pravděpodobné, že ji respondent jako úplnou zobrazí i v kresbě tří stromů. Uvádí ovšem také, že mají

⁸ Dle autorky je třeba při vyhodnocování zobrazení identifikačního stromu přikládat význam vývojovému hledisku. Mladší děti (6 – 9 let), jež mohou zobrazovat méně, jelikož nemají ještě dostatečně vytvořeno vlastní sebepečení.

mladší děti⁹ tendenci zobrazovat úplnou rodinu, i když v úplném rodinném prostředí nežijí. Stejně jako autorky před ní (viz výše), poukazuje rovněž na fakt, že starší žáci mají větší tendenci zobrazovat svůj identifikační strom než-li žáci mladší¹⁰. Autorka zde také poukazuje na tendenci dětí ve věku staršího školního věku vyobrazovat na kresbě jiné osoby, než členy nukleární rodiny.

V roce 2001 využila Test tří stromů E. Reiterová ve své disertační práci a provedla nejen nejrozsáhlejší výzkum s použitím tohoto testu, ale také podrobné statistické zpracování jeho výsledků. Jejím výzkumu se zúčastnilo 600 probandů tří věkových skupin, autorka následně porovnávala výsledky testu tří stromů s výsledky několika dalších diagnostických metod (CATO, Kresba rodiny, Škála rodinného prostředí a ADOR). Výsledky výše uvedených výzkumných šetření se shodují v tom, že je Test tří stromů diagnosticky velmi citlivou metodou zachycující vztahy v rodinném systému. V závěru své práce Reiterová uvádí: „Výsledky práce potvrdily Corbozovy předpoklady o tom, že Test tří stromů nezkoumá pouze izolovanou osobnost, ale lépe probanda analyzuje se zřetelem na jeho lidské okolí a prostředí, ve kterém žije. Proband po nakreslení prvního stromu, který představuje jeho sebereflexi (se kterým se identifikuje), má tendenci se dívat na další dva stromy jako na své okolí, obvykle na otce a matku” (Reiterová, 2001, 107).

Nyní se pokusím velmi obecně¹¹ shrnout výsledky práce paní doktorky Reiterové (2001). Práce prokázala odlišnosti u respondentů z úplné a z neúplné rodiny a to zejména v kritériu Zobrazení členů rodiny na kresbě. Faktem je, že děti z neúplného rodinného prostředí častěji nezobrazují oba rodičovské stromy.

Výzkum rovněž prokázal odlišnosti v kategorii Tvarová podobnost stromů (zejména v podobnosti identifikačního stromu a stromu rodičovského). Děti z neúplného rodinného prostředí tedy častěji zobrazují stromy podobné. Také zobrazení dominantního stromu se v kresbách dětí z úplného a neúplného prostředí liší. Děti z neúplného rodinného prostředí totiž kreslí méně dominantní stromy (zjišťováno na souboru starších žáků). Významný rozdíl byl mezi těmito dvěma skupinami respondentů prokázán i v kategoriích Detailní doplňky a Zvláštní znamení na kresbě, které jsou častěji zobrazeny u dětí z neúplných rodin (opět zjišťováno u souboru starších žáků). Vzájemný dotyk a propletenost stromů jsou naopak častěji zobrazeny u dětí z rodin úplných (zjišťováno na souboru mladších

⁹ Děti ve vývojovém období mladšího školního věku.

¹⁰ Tento závěr podporuje i práce Coufalové (2009). Coufalová (2009) rovněž podporuje tvrzení, že pokud dítě pochází z úplné rodiny, je pravděpodobné, že úplnou rodinu zobrazí i na kresbě tří stromů.

¹¹ Podrobné shrnutí výsledků vybočuje z intencí tématu této práce.

žáků). Z hlediska přítomnosti zvláštních znamení na kresbě, nebyl u mladších žáků zjištěn rozdíl mezi dětmi z úplných a neúplných rodin. U starších žáků ovšem výzkum prokázal, že pokud se zvláštní znamení na kresbě nevyskytla, pochází žáci většinou z úplných rodin a starší žáci, u nichž se znamení vyskytla, pochází částečně z úplných a částečně z neúplných rodin. Rozdíl byl také zjištěn v zobrazení druhů stromů, lze říci, že různé druhy stromů jsou častěji zobrazovány dětmi, které pocházejí z neúplných rodin. Z hlediska symetričnosti kresby, lze na základě studie Testu tří stromů, vyjádřit předpoklad, že asymetrické zobrazení stromů, může souviset s nejistotou a problémy v rodinných vztazích (Reiterová, 2001).

3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ

Třetí kapitola práce obsahuje téma rodiny, tedy popis její definice, funkce, charakteristiky a dynamiky. Kapitola vysvětluje dynamiku rodiny v intencích systémového pojetí rodiny, které je využito i v praktické části této práce. Závěr kapitoly je věnován možným vlivům neúplného rodinného prostředí na dítě, které je v něm vychováváno.

3.1 Definice a funkce rodiny

V každé lidské společnosti je rodina první institucí, která je zcela nezbytná pro zajištění celoživotní kontinuity vztahů jedince (Cherney, Seiwert, Dickey, Flichtbeil, 2006). V současné době existuje řada pohledů, názorů a teorií zabývajících se tématem rodiny. V této práci bude rodina pojímána v intencích definice Kramera, která zní: *„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“* (Kramer 1980, in Sobotková 2001, 22). Tuto definici bych si ovšem dovolila doplnit ještě o pohled Vašutové (2010), která zdůrazňuje zejména psychologický význam rodiny a rodinu samotnou považuje za biopsychosociální skupinu.

Co se funkcí rodiny týče, dovoluji si nyní pružně navázat definicí termínu, kterou použil ve své publikaci Matoušek. Matoušek (1993) hovoří o rodině jako o prvním modelu společnosti, který je dítěti poskytnut. Dle autora je to právě rodina, kdo předurčuje budoucí vztahy a utváří postoje a hodnotovou orientaci dítěte. Stejně jako ten, kdo ovlivňuje jeho osobnostní vývoj a vystavuje jej určitým konfliktům, s nimiž se musí následně vyrovnat. Vágnerová (2005) doplňuje, že rodina je vzorem nejen budoucích vztahů, ale budoucí lidské interakce a komunikace obecně. Rodina tedy zajišťuje pomocí interiorizace svých norem prvotní socializaci dítěte, stejně jako prvotní zisk všech zkušeností. Autorka rodinu popisuje rovněž jako primární zdroj uspokojování i omezování lidských potřeb. Havlík a Koř'a (2002) shrnují rozsáhlou škálu funkcí rodiny na funkce reprodukční a biologické, dále na funkce tvorby domova a emocionálního zajištění, a konečně na funkce ekonomické. V závěru výčtu definic a funkcí rodiny je ovšem nutné uvést, že každá rodina je velice odlišná, což má vliv i na diverzitu jejích funkcí jako takových.

3.2 Rodina jako systém

Rodinný systém není pouze souborem jednotlivých částí rodiny a vztahů mezi nimi. Jedná se naopak o něco zcela unikátního ve smyslu produktu funkční a strukturální integrace všech jeho jednotlivých částí (Sobotková, 2001). Z těchto důvodů je potřeba na rodinnou kauzalitu nahlížet jako na kauzalitu cirkulární a dynamickou, tedy nikoli jako na kauzalitu statickou a lineární. Lze tedy říci, že v případě, že se jeden člen rodiny setká s nějakou formou psychické zátěže, ovlivní tím celý rodinný systém (Matějček, 2005). Kantor a Lehr (1975, in Sobotková, 2001) uvádí základní charakteristiky rodinných systémů. První charakteristikou je propojenost a síťové založení rodinných vztahů, které jsou díky tomu schopny se navzájem ovlivňovat. Druhým znakem je otevřenost těchto systémů ve smyslu propustnosti a reakcí na případné změny. Tento znak souvisí se třetí charakteristikou, jíž je adaptabilita na vnitřní i vnější podněty. Posledním uvedeným znakem je průběžná výměna informací, která je pro tyto systémy typická.

Rodinné systémy lze dělit na jednotlivé subsystemy. Nejdůležitějšími z nich je subsystem manželský, sourozenecký a samozřejmě subsystem rodič-dítě (Sobotková, 2001). Hranice mezi těmito systémy lze rozdělit na hranice intimity (blízkosti) a na hranice autority (síly) (Koerner, Jacobs a Raymond, 2000).

3.3 Neúplná rodina a její vliv na dítě

Asociace neúplných rodin uvádí (2011), že je v současné době každá čtvrtá rodina v České republice neúplná. Za neúplnou rodinu přitom můžeme považovat rodinu s absencí jednoho z rodičů. Sobotková (2001) přitom uvádí, že 90 % neúplných rodin tvoří matky s dětmi a pouhých 10% otcové s dětmi.

Dudková (2005) popisuje sociální stigma této situace, které je založeno na tom, že společnost přijímá negativní stereotyp osamělých matek a domnívá se, že jsou nedostatečně zodpovědné, parazitují na sociálním systému, neposkytují dětem dostatečnou péči z důvodu své pracovní vytíženosti apod. Už samotné označení neúplná rodina indikuje „že něco není v pořádku“. Tuto situaci ještě umocňuje nahrazování termínu neúplná rodina termíny jako „rozbitá“ či dokonce „rozvrácená“ rodina. Sobotková (2001) kontruje tím, že je řada odborníků přesvědčena, že je pro zdravý vývoj dítěte vhodnější (lepší) rodina s absencí jednoho z rodičů než rodina, která je konfliktní. Dudková (2005) dodává, že velmi důležitým hlediskem při posuzování výše zmíněné vhodnosti rodinného prostředí

s jedním rodičem je zejména důvod rozvodu. Pokud je rozvod východiskem bezútešné situace, lze jej považovat za zlepšení psycho-sociálního prostředí dítěte, pokud jej ovšem jeden z partnerů vnímá jako náhlý konec spokojeného vztahu a rozvod je doprovázen konflikty, lze jej přirozeně považovat za opak. Sobotková (2001) dokonce uvádí, že se většina dětí, pokud tedy neexistují komplikující faktory, na absenci jednoho z rodičů dobře adaptuje. Komplikujícími faktory se přitom rozumí spory mezi rodiči, nepochopení situací, nižší socioekonomický status, změna kvality rodičovského vztahu k dítěti po rozvodu apod. Dudková (2005) doplňuje, že neúplná rodina může být paradoxně početnější než rodina úplná. Autorka se dokonce domnívá, že v ní mohou fungovat častější kontakty a vztahové výměny, které pochází nejčastěji od rodičů matky¹². Championová (1995) vše shrnuje slovy: „*Pro dítě není důležitá kvantita rodičovství, ale jeho kvalita.*“ Dítě je ale na druhou stranu ochuzeno o model vztahu rodičů, který nadále slouží k utváření vzoru budoucích partnerských vztahů (Janošová, 2008).

Termínem nevlastní rodič (rodina) lze označit stav, kdy je rodič (či celá rodina) nahrazen(a) (často po opětovném sňatku) novým členem rodiny, který supluje roli vlastního rodiče (Championová, 1995). V současné době je nejčastější role nevlastního otce, která vzniká po opětovném sňatku matky s dětmi z předchozího manželství (Asociace neúplných rodin uvádí, 2011). Postavení nevlastního rodiče v rodině může být velmi variabilní a je často podmíněno zejména vývojovým obdobím dítěte, jemuž má vlastního rodiče nahrazovat, rodinným prostředím a pravidelností kontaktu s biologickým rodičem (Championová, 1995). Rutterová (1997, in Sobotková, 2001) uvádí, že se u 20 % dětí z neúplných rodin vyskytují určité potíže (zhoršení školního prospěchu, potíže s chováním, experimenty s návykovými látkami, delikvence či sklony k úzkostem a depresím). Ve vztahu k tomuto odstrašujícímu číslu je ovšem nutné dodat, že výše zmíněné problémy zapříčiňuje spíše snížená pozornost věnovaná dítěti spolu s partnerskými konflikty, než-li rozvod či nový sňatek (Matějček, 2005). Přímý vliv mezi absencí otce v rodině a negativním vývojem dítěte, nebyl dosud prokázán (Sobotková, 2001).

¹² Tedy v případě, že dítě žije s matkou.

PRAKTICKÁ ČÁST

1 PŘEDMĚT A CÍLE VÝZKUMU

Problematika vlivu rodinného prostředí, ať už úplného nebo neúplného je stále ve středu zájmů široké odborné veřejnosti. V teoretické části této práce jsem uvedla základní informace o rodinném prostředí, projektivních metodách i o Testu tří stromů, z nichž nyní budu vycházet při zpracování praktické části práce.

Předmětem mého výzkumu bude deskripce i predikce schopnosti Testu tří stromů zachytit vnímání rodinného prostředí u respondentů z úplného a z neúplného rodinného prostředí. Na stromech zobrazených v Testu tří stromů budou pozorovány konkrétní znaky, pomocí porovnání jejich četnosti budou zjišťovány odlišnosti v zobrazení u dětí z úplného rodinného prostředí a u dětí z neúplného rodinného prostředí (z prostředí, kde se vyskytla absence jednoho biologického rodiče). Kvantitativní analýza zobrazení stromů v Testu tří stromů bude dále porovnána s výsledky dotazníku Škála rodinného prostředí, diagnostické metody založené na systémovém pojetí rodinného prostředí.

Z výše uvedeného předmětu výzkumu plynou jeho cíle a hypotézy:

Cíl 1: Zjistit, zda existuje významný vztah mezi životem dítěte v neúplné rodině (absencí biologického rodiče ve výchovném prostředí dítěte) a zobrazením stromů v Testu tří stromů.

Cíl 2: Porovnat výsledky kvantitativního rozboru Testu tří stromů s výsledky dotazníku Škála rodinného prostředí.

Hypotézy jsem stanovila na základě analýzy již uskutečněných výzkumných šetření: Sedláková (1993), Loubalová (2007), Rozsypalová (2010), Pánková (2012), Coufalová (2009), Alexandrová (1998) a Reiterová (2001) zabývajících se Testem tří stromů a rodinným prostředím respondentů.

H1: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Soudržnost dotazníků Škála rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H2: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Expresivita dotazníků Škála rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H3: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Konfliktnost dotazníků Škála rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H4: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou lišit v položce Zobrazení členů rodiny na kresbě od kreseb tří stromů dětí z úplného rodinného prostředí

H5: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů výrazně lišit od kreseb dětí z úplného rodinného prostředí.

H6: Kategorie Druhy stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí.

H7: Kategorie Tvarová podobnost stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Konfliktnost dotazníku Škály rodinného prostředí.

2 METODY VÝZKUMU

Výzkum proběhl za využití standardizovaného dotazníku s názvem Škála rodinného prostředí a projektivního Testu tří stromů, jež na české populaci dosud standardizován není.

2.1 Škála rodinného prostředí

Škála rodinného prostředí je sebeposuzovací metoda diagnostiky rodiny respondenta, jež zohledňuje systémový přístup k rodinnému prostředí. Dotazník obsahuje devadesát tvrzení, která se týkají rodinného života respondenta. Respondent musí na jednotlivá tvrzení odpovídat metodou nucené volby (vyplňuje tedy pouze, zda pro jeho rodinu tvrzení platí či neplatí). Všechna devadesát položek dotazníku sytí deset subškál (položek), které lze shrnout do tří dimenzí. První z nich je Dimenze vztahová (subškály: Soudržnost (S), Expresivita (E), Konfliktovost (K)), druhou je Dimenze osobnostního růstu (subškály: Nezávislost (N), Orientace na úspěch (OÚ), Intelektuálně-kulturní orientace (IKO), Aktivní rekreační orientace (ARO), Morálně-světónázorová orientace (M)) a třetí dimenzí je Dimenze udržování systému (Organizace (O), Kontrola (KL)). Škálu rodinného prostředí lze administrovat skupinově nebo individuálně, testová baterie se skládá ze záznamového archu a testového sešitu.

První subškála Vztahové dimenze je škála Soudržnosti, která poukazuje na vnímanou míru pomoci, zájmu a podpory v rodinném prostředí jako celku. Druhou subškálou je subškála Expresivity, tedy fungující rodinné schopnosti a možnost upřímného projevení citů, pocitů a možnosti otevřeně hovořit o problémech, ale i denních zážitcích. Třetí subškálu Vztahové dimenze tvoří subškála zvaná Konfliktovost, která indikuje konfliktní interakci v rodinném prostředí a výskyt otevřených projevů hněvu či agresivity. Druhou dimenzi dotazníku tvoří dimenze Osobnostního růstu. První subškálou této dimenze je subškála Nezávislosti, která poukazuje na rodinnou podporu v soběstačnosti, samostatnosti v rozhodování a schopnosti řešit vlastní problémy bez zásahu okolí. Druhá subškála je nazvána Orientace na úspěch, její indikační schopnost je zacílena na zjišťování rodinné soutěživosti a snahy dosáhnout úspěchu. Třetí subškálou je subškála Intelektuálně-kulturní roviny, která poukazuje na schopnost rodiny poskytnout (a aktivně se účastnit) politického, sociálního a kulturního dění v jejím okolí. Čtvrtá subškála nese jméno Aktivní rekreační orientace a slouží k popisu rekreační schopnosti rodiny v jejím aktivním pojetí. Poslední

subškálou této dimenze je Morálně-světónázorová orientace, která ukazuje rodinné zaměření na etiku a hodnoty. Třetí a poslední dimenzi tohoto dotazníku tvoří dimenze Udržení systému. První subškálou této dimenze je subškála Organizace, která poukazuje na pořádek, organizaci a formulování rodinných pravidel a povinností. Druhou škálou dimenze Udržení systému a zároveň poslední škálou dotazníku je subškála Konrola, která indikuje rodinnou hierarchii, její hranice a kontrolu (Hargašová, Kollárik, 1986).

Metodu Škála rodinného prostředí jsem zvolila zejména proto, že se jedná o metodu systémového přístupu k rodinnému prostředí, která se zabývá vztahovou dimenzí rodiny, což koresponduje s rovinou nazírání rodinného prostředí v Testu tří stromů v teoretické části mé práce. Druhým důvodem byl fakt, že byla tato diagnostická metoda s Testem tří stromů kombinována v již uskutečněných výzkumných šetřeních, což mi umožnilo vycházet z jiných studií a porovnávat s nimi mé výsledky. Výhodou této metody je v neposlední řadě i možnost její skupinové administrace.

2.2 Test tří stromů

Test tří stromů (jeho historie, využití, administrace i diagnostické možnosti) je podrobně popsán v teoretické části této práce. Z tohoto důvodu zde uvedu pouze základní fakta a objasním volbu této metody pro účely mého výzkumu.

Test tří stromů slouží k odhalení vztahů mezi členy probandovy rodiny. Jedná se o kresebnou projektivní metodu, která není v České Republice dosud standardizovaná a o jejíž standardizaci se v současné době usiluje. Úkolem respondentů je nakreslit na čistý bílý papír formátu A4 „*jakékoliv tři stromy*“. Jakmile jsou stromy dokončeny, instrukce pokračuje slovy: „*A nyní se zamyslete a pod každý strom napište, kdo by to tak mohl z členů vaší rodiny být, včetně vás samých.*“ (Reiterová, 2001, 53). Časová náročnost administrace testu zpravidla nepřesahuje 20 minut.

Důvodem volby této metody byla má úvaha a nejistota, v mém vlastním provedení Testu tří stromů, jelikož pocházím z neúplné rodiny a já sama bych měla potíže s pojmenováním třetího stromu. Zvažovala jsem tedy možnosti generalizace tohoto jevu. Dalšími důvody byly informace o citlivosti a schopnosti detekce rodinných vztahů v intencích systémového pojetí rodinného prostředí. Test tří stromů jsem se rozhodla z důvodu jeho nestandardizace a po konzultaci s mou vedoucí práce zkombinovat se Škálou rodinného prostředí. Výhodou tohoto projektivního testu tvoří mimo jiné také jeho snadná administrace a možnost jeho skupinového zadání.

Pro kvantitativní analýzu znaků v kresbě jsem s laskavým dovolením přejala znaky z disertační práce paní doktorky Reiterové (Reiterová, 2001, 67).

Kategorie v Testu tří stromů budou upraveny na dichotomii. Každá položka bude mít po úpravě dvě kategorie (a, b), které vzniknou sloučením více kategorií v jednu. Tyto kategorie budou následně posuzovány na základě výskytu či nevýskytu daného znaku v kresbě.

Vyhodnocované znaky:

1. Zobrazení členů rodiny na kresbě

- a. Úplná rodina na kresbě
- b. Neúplná rodina na kresbě

2. Dominantní strom

- a. Existence dominantního stromu na kresbě
- b. Neexistence dominantního stromu na kresbě

3. Plošné rozložení stromů

- a. Souměrné, pravidelné rozložení stromů
- b. Nesouměrné, nepravidelné rozložení stromů

4. Mateřský strom na kresbě

- a. Je zobrazen
- b. Není zobrazen

5. Otcovský strom na kresbě

- a. Je zobrazen
- b. Není zobrazen

6. Strom nevlastního rodiče (partnera rodiče)

- a. Je zobrazen
- b. Není zobrazen

7. Identifikační strom na kresbě

- a. Je zobrazen
- b. Není zobrazen

8. Kresebné provedení stromů

- a. Stejně velké stromy
- b. Různě velké stromy

9. Detailní doplňky v kresbě

- a. Přítomnost detailních doplňků
- b. Nepřítomnost detailních doplňků

10. Vzájemný dotyk a propletenost stromů

- a. Dotýkající se nebo propletené stromy
- b. Nedotýkající se stromy

11. Zvláštní znamení v kresbě¹³

- a. Přítomnost zvláštních znamení v kresbě
- b. Nepřítomnost zvláštních znamení v kresbě

12. Druhy stromů

- a. Stromy stejného druhu
- b. Stromy různých druhů

13. Tvarová podobnost stromů

- a. Podobné stromy
- b. Nepodobné stromy

¹³ Za zvláštní znamení v kresbě je považováno zobrazení předmětů či rostlin nesouvisejících s kresbou tří stromů jako např. přidání dalšího stromu, pařezů, zvířat, květináčů, ptáků, srdíček apod.

3 PRŮBĚH A PROSTŘEDÍ VÝZKUMU

I když můj výzkum probíhal za použití projektivní metody Testu tří stromů, z metodologického hlediska se jedná o výzkum kvantitativní. Konkrétně o validizační studii (studii Testu tří stromů jakožto diagnostického nástroje pro zjišťování vztahů v rodinném prostředí respondentů a jejího porovnání se standardizovanou metodou Škála rodinného prostředí) a o studii diferenční (porovnání výsledků Testu tří stromů a vybraných položek dotazníku Škála rodinného prostředí u dětí z úplných a z neúplných rodin). Vybrané znaky v kresbě Testu tří stromů jsou vyhodnoceny pomocí kvantitativní analýzy četností svého výskytu a následně porovnány u obou skupin respondentů (respondentů z úplných rodin i respondentů z neúplných rodin) a u vybraných položek Škály rodinného prostředí. Data jsou následně zpracována a porovnána pomocí statistické metody χ^2 a pomocí metody biseriálních korelací. Pro ověření signifikantnosti výsledků biseriálních korelací byl použit t-test a pro zjištění těsnosti vztahů u χ^2 koeficient Φ .

Samotný výzkum proběhl ve dvou etapách (duben – červen 2012, září – listopad 2012) pomocí skupinového zadání metod na základní škole ve městě Ostrava v časové dotaci dvou vyučovacích hodin pro jednu skupinu respondentů. Časové rozpětí administrace bylo záměrně nastaveno na delší časový úsek, aby nebyli respondenti stresováni možným nedostatkem časových dotací a byl vytvořen dostatečný prostor pro dotazy či vysvětlení zadaných výroků ze Škály rodinného prostředí. Respondentům byly poskytnuty rovněž vhodné podmínky k vyplňování dotazníku, které zahrnovaly dostatečné osvětlení, příznivé klimatické nastavení (teplota, přísun čerstvého vzduchu...), poskytnutí tichého, ničím nerušeného prostředí, zajištění dotazníků, pohodlného pracoviště (z hlediska polohy lavice, židle atd.) a psacích potřeb. Všichni respondenti byli také požádáni, aby od svých spolužáků neobkreslovali a byl jim zdůrazněn fakt, že by se mělo jednat o jejich vlastní výtvor.

4 VÝZKUMNÝ SOUBOR A JEHO VÝBĚR

Cílovou populaci výzkumu tvoří žáci základní školy ve věku 9 – 14 let. Z hlediska věkového rozpětí, tedy bude část respondentů zasahovat do kategorie děti mladšího školního věku (v mém výzkumu žáci 9 – 11 let) a část do kategorie děti staršího školního věku (11 – 14 let)¹⁴. Věk respondentů není používán jako proměnná při statistickém zpracování dat, uvádím ho zde proto, že toto rozdělení bylo použito v pracích autorek, se kterými budu v diskuzi svá data porovnávat. Výzkumu se tedy zúčastnilo 73 probandů mladšího školního věku a 122 probandů staršího školního věku (viz Tab. č. 1: Skupiny probandů). Výzkumný soubor je složen z celkového počtu 195 žáků. Z úplného rodinného prostředí pochází 134 respondentů, z neúplného rodinného prostředí pak zbylých 61 zúčastněných respondentů

Respondenti byli vybráni pomocí metody příležitostného kvótního výběru. Výběrovým kritériem byl věk respondentů a jejich rodinný stav – tedy to, zda proband žije v úplném či neúplném rodinném prostředí. Příležitostný kvótní výběr respondentů proběhl pomocí školní databáze studentů, v níž má každý student školy svou kartu a na základě informací od třídních učitelů. Je ovšem důležité podotknout, že výsledky tohoto výzkumného šetření nebude možné (pro nenáhodnost výběru respondentů) generalizovat, i přesto věřím, že poskytnou cenný materiál, který přispěje ke standardizaci projektivní metody Test tří stromů.

Z etického hlediska je výzkum ošetřen generalizovaným souhlasem, který podepsali zákonní zástupci respondentů, a v němž vyjádřili souhlas s prací se školním psychologem, školním výchovným poradcem a metodikem prevence. Dále byl na třídních schůzkách rodičům předložen informační leták (informující o průběhu a účelech výzkumu), v němž měli zákonní zástupci respondentů možnost vyjádřit nesouhlas s účastí dítěte na výzkumném šetření. Dětem bylo rovněž zpětně sděleno, za jakým účelem výzkum probíhá a rodiče měli a stále mají možnost doptat se na výsledky výzkumu. Svou bakalářskou práci také zveřejním pomocí databáze kvalifikačních prací na internetu, zákonní zástupci dětí tedy budou mít možnost shlédnout výsledky výzkumného šetření.

¹⁴ Věkovou periodizaci jsem přejala od Vágnerové (2005), její kategorii střední školní věk (8 - 9 až 11 – 12 let) jsem pro účely lepšího porovnání s předchozími výzkumnými šetřeními zahrнула do kategorie mladší (raný) školní věk.

Tab. č. 1: Skupiny respondentů

Rozdělení skupin	
Úplná rodina	134
Neúplná rodina	61
Mladší školní věk	73
Starší školní věk	122

5 STATISTICKÉ ZPRACOVÁNÍ DAT

Pro statistické zpracování H1 – H5 byly použity čtyřpolní kontingenční tabulky pro výpočet χ^2 . Pro výpočet χ^2 u všech pěti hypotéz byl použit následující vzorec:

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad - bc)^2}{(a + b)(a + c)(b + d)(c + d)}$$

Do vzorce byla vždy dosazena data z příslušných tabulek. Přičemž n značí celkový počet respondentů (v mém výzkumu tedy nabývá hodnoty 195). Za písmeno a dosazujeme hodnotu z levého horního rohu tabulky, za písmeno b hodnotu z pravého horního rohu tabulky, za písmeno c hodnotu z levého dolního rohu tabulky a za písmeno d hodnotu z pravého dolního rohu tabulky (Reiterová, 2004). Pro následné zjištění těsnosti vztahů u hypotéz, které byly srovnáním výsledku s tabulkovou hodnotu, označeny za signifikantní, byl vypočítán koeficient Φ . Jako signifikantní byly označeny ty hodnoty, které byly větší než tabulková hodnota (pro stupeň volnosti 1). Pro zpracování dat byla použita hladina významnosti 0,05. Vzorec pro výpočet Φ (Reiterová, 2004):

$$\Phi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a + b)(c + d)(a + c)(b + d)}}$$

Tab. č. 2: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Soudržnost

Zobrazení identifikačního stromu na kresbě				
H1		Zobrazen	Nezobrazen	Řádkový součet
Hrubý skór S	S 1 -4	22	4	26
	S 5 - 9	122	47	169
Sloupcový součet		144	51	n = 195

*S – soudržnost, n – počet respondentů ve výzkumném souboru

$$\chi^2 = 1,80$$

$$\chi^2_{0,05}(1) = 3,84 \rightarrow \chi^2 < \chi^2_{0,05}(1) \rightarrow \text{rozdíl není signifikantní, zamítáme tedy H1.}$$

Tab. č. 3: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Expresivitu

Zobrazení identifikačního stromu na kresbě				
H2		Zobrazen	Nezobrazen	Řádkový součet
Hrubý skór E	E 1- 4	105	19	124
	E 5- 9	39	32	71
Sloupcový součet		144	51	n = 195

*E – expresivita, n – počet respondentů ve výzkumném souboru

$$\chi^2 = 20,69$$

$\chi^2_{0,05}(1) = 3,84 \rightarrow \chi^2 > \chi^2_{0,05}(1) \rightarrow$ rozdíl je signifikantní, přijímáme tedy H2.

$$\Phi = 0,33$$

Tab. č. 4: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Konfliktnost

Zobrazení identifikačního stromu				
H3		Zobrazen	Nezobrazen	Řádkový součet
Hrubý skór K	K 1- 4	101	38	139
	K 5-9	43	13	56
Sloupcový součet		144	51	n = 195

* K – konfliktnost, n – počet respondentů ve výzkumném souboru

$$\chi^2 = 0,35$$

$\chi^2_{0,05}(1) = 3,84 \rightarrow \chi^2 < \chi^2_{0,05}(1) \rightarrow$ rozdíl není signifikantní, zamítáme tedy H3.

Tab. č. 5: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení všech členů rodiny a Úplnost rodinného prostředí

Zobrazení všech členů rodiny				
H4		Zobrazení	Nezobrazení	Řádkový součet
RODINA	Úplná rodina	94	40	134
	Neúplná rodina	16	45	61
Sloupcový součet		110	85	n = 195

* n – počet respondentů ve výzkumném souboru

$$\chi^2 = 32,88$$

$\chi^2_{0,05}(1) = 3,84 \rightarrow \chi^2 > \chi^2_{0,05}(1) \rightarrow$ rozdíl je signifikantní, přijímáme tedy H4.

$$\Phi = 0,41$$

Tab. č. 6: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Vzájemný dotyk a Úplnost rodinného prostředí

Vzájemný dotyk				
H5		Je	Není	Řádkový součet
RODINA	Úplná rodina	52	82	134
	Neúplná rodina	13	48	61
Sloupcový součet		65	130	n= 195

* n – počet respondentů ve výzkumném souboru

$$\chi^2 = 5,77$$

$\chi^2_{0,05}(1) = 3,84 \rightarrow \chi^2 > \chi^2_{0,05}(1) \rightarrow$ rozdíl je signifikantní, přijímáme tedy H5.

$$\Phi = 0,17$$

Pro výpočet H6 a H7 byla použita metoda biseriálních korelací. Pro ověření signifikantnosti výsledků byl použit t-test. Hodnota t-testu byla následně porovnána s tabulkovou hodnotou. Biseriální korelace byly vypočítány dle vzorce:

$$r_{bis} = \frac{|M_p - M_q| \cdot \sqrt{p \cdot q}}{s}$$

V tomto vzorci značí M_p průměr naměřených hodnot u respondentů, kteří mají alternativní znak v pozitivním směru. M_q pak značí průměr naměřených hodnot u respondentů, kteří mají alternativní znak v negativním směru, s je směrodatná odchylka hodnot. Malé p označuje relativní četnost respondentů, kteří mají alternativní znak v pozitivním směru a malé q značí relativní četnost respondentů, kteří mají alternativní znak v negativním směru.

Hodnota Studentova t-testu byla vypočítána dle vzorce:

$$t = r \sqrt{\frac{n - 2}{1 - r^2}}$$

V tomto vzorci je r ověřovaný korelační koeficient a n počet párových měření. Pokud vypočítané t přesahuje tabulkovou hodnotu na zvolené hladině významnosti, je korelační koeficient signifikantní. Pro účely statistického zpracování dat v této práci byla zvolena hladina významnosti $\alpha = 0,05$. Pro výpočet stupňů volnosti použijeme vzorec $v = n - 2$, kde n značí počet měření (Reiterová, 2004).

H6:

$$M_p = 6,38$$

$$M_q = 5,38$$

$$p = 0,6$$

$$q = 0,4$$

$$s = 1,24$$

$$r_{bis} = \frac{|M_p - M_q| \cdot \sqrt{p \cdot q}}{s} = \frac{|6,38 - 5,38| \cdot \sqrt{0,6 \cdot 0,4}}{1,24} = 0,4$$

$$t = 6,2$$

$t_{0,05}(193) = 1,65 \rightarrow t > t_{0,05}(193) \rightarrow$ závislost je signifikantní, přijímáme tedy **H6**.

H7:

$$M_p = 4,75$$

$$M_q = 3,9$$

$$p = 0,7$$

$$q = 0,3$$

$$s = 1,5$$

$$r_{bis} = \frac{|M_p - M_q| \cdot \sqrt{p \cdot q}}{s} = \frac{|4,75 - 3,9| \cdot \sqrt{0,7 \cdot 0,3}}{1,5} = 0,26$$

$$t = 3,7$$

$t_{0,05}(193) = 1,65 \rightarrow t > t_{0,05}(193) \rightarrow$ závislost je signifikantní, přijímáme tedy **H7**.

6 K PLATNOSTI HYPOTÉZ

H1: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Soudržnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

V první hypotéze jsem pracovala s proměnnou Zobrazení identifikačního stromu na kresbě a s proměnnou Soudržnost, která byla vyjádřena pomocí hrubého skóru v této položce, který byl zjišťován za použití dotazníku Škála rodinného prostředí.

Výsledek statistického zpracování dat ukázal, že rozdíl mezi skóry v položce Soudržnost (v dotazníku Škála rodinného prostředí) není u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního stromu signifikantní. První hypotéza mého výzkumu tedy nebyla prokázána.

H2: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Expresivita dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

Ve druhé hypotéze jsem pracovala opět s proměnnou Zobrazení identifikačního stromu na kresbě a s proměnnou Expresivita, která byla vyjádřena pomocí hrubého skóru v této položce v dotazníku Škála rodinného prostředí.

Po zpracování dat, lze uvést, že druhá hypotéza mého výzkumu byla prokázána. Rozdíl mezi skóry v položce Expresivita v dotazníku Škála rodinného prostředí je tedy u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního stromu signifikantní.

H3: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Konfliktnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

Ve třetí hypotéze jsem pracovala s proměnnou Zobrazení identifikačního stromu na kresbě a s proměnnou Konfliktnost, která byla vyjádřena pomocí hrubého skóru v této položce, který byl zjišťován za použití dotazníku Škála rodinného prostředí.

Rozdíl mezi skóry v položce Konfliktnost v dotazníku Škála rodinného prostředí není u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního stromu signifikantní. Třetí hypotéza mého výzkumu tedy nebyla prokázána, můžeme tak přijmout nulovou hypotézu.

H4: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou lišit v položce Zobrazení členů rodiny na kresbě od kreseb tří stromů dětí z úplného rodinného prostředí.

Tato hypotéza vychází z předpokladu, že se kresba dětí z neúplných rodin bude lišit od kresby dětí z úplných rodin v položce Zobrazení členů rodiny na kresbě. Statistické zpracování výsledků prokázalo, že je rozdíl v kresbách signifikantní.

Je důležité také říci, že právě tato hypotéza měla nejvyšší hodnotu koeficientu Φ . Můžeme tudíž uvést, že je vztah mezi Zobrazením členů rodiny na kresbě a úplným nebo neúplným rodinným prostředím nejtěsnější.

H5: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů výrazně lišit od kreseb dětí z úplného rodinného prostředí.

Tato hypotéza vychází z předpokladu, že se kresba dětí z neúplných rodin bude lišit od kresby dětí z úplných rodin v položce Vzájemný dotyk stromů. Statistické zpracování výsledků prokázalo, že je rozdíl v kresbách signifikantní. Koeficient Φ ovšem poukazuje na fakt, že vzájemný vztah nevykazuje vysokou těsnost.

H6: Kategorie Druhy stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí.

Hypotéza číslo šest je založena na předpokladu, že kategorie z Testu tří stromů Druhy stromů bude významně korelovat se subškálou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí.

Ze statistického zpracování dat vyplývá, že existuje pozitivní statistický vztah mezi oběma proměnnými.

H7: Kategorie Tvarová podobnost stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Konfliktnost dotazníku Škály rodinného prostředí.

Hypotéza číslo sedm je založena na předpokladu, že kategorie z Testu tří stromů Tvarová podobnost bude významně korelovat se subškálou Konfliktnost dotazníku Škála rodinného prostředí. Ze statistického zpracování dat vyplývá, že existuje pozitivní statistický vztah mezi oběma veličinami.

7 DISKUZE

Výzkum probíhal v kmenových třídách jednotlivých žáků za přítomnosti jejich třídního učitele. Vzhledem k tomu, že na škole působím již delší dobu (forma praxí, dobrovolnictví a výchovného poradenství), mě již děti znaly a myslím, že byly i příznivě nastaveny.

Před začátkem samotného výzkumu jsem se s dětmi pozdravila a snažila se navodit přátelskou atmosféru. První byl zadán dotazník Škála rodinného prostředí, který jsem považovala za složitější k administraci a také pro děti méně zábavný než možnost kresby. Dotazník jsme s dětmi vyplňovali společně vzhledem k jeho problematickým částem. Vždy jsem přečetla tvrzení a respondenti měli za úkol vyznačit svou odpověď do záznamového archu. Po každém přečteném tvrzení jsem ale samozřejmě nechala prostor pro dotazy či případnou nutnost výrok zopakovat. K vyplnění dotazníku jsem se snažila respondenty motivovat právě tím, že v dalším úkolu budou moci už jen kreslit.

Administrace Škály rodinného prostředí se neobešla bez problémů. Pro správné pochopení metody vyplňování dotazníku, jsem musela respondentům nakreslit část záznamového archu na tabuli a vysvětlit, jak jednotlivé položky v archu zaškrtnávat. Problém vznikl také u několika otázek, v nichž se objevoval dvojitý zápor. Pro jeho pochopení jsem musela respondentům převést větu do (pro ně) pochopitelné podoby a vysvětlit, kdy v dotazníku zaškrtnout ano a kdy ne. K tomuto kroku mám ovšem já sama jisté výhrady, jelikož jsem měla obavy, zda nezkreslí výsledek výzkumu. Na druhou stranu si ale myslím, že výzkum by byl více zkreslen plným nepochopením tvrzení. Úvodu hodiny a samotnému vyplnění dotazníku byla věnována celá první vyučovací hodina (45 min.), u mladších respondentů (do 11 let) bylo vzhledem k častým dotazům nutné přetahovat administraci dotazníku i do další vyučovací hodiny. Po vyplnění Škály rodinného prostředí dostali respondenti přestávku a možnost se občerstvit a odpočinout si. Myslím ale, že děti využily přestávku zejména ke sdělování zážitků z výzkumného šetření. Některé položky dotazníku jako např. „*Otevřeně hovoříme o penězích, cenách a platech*“ nebo „*Nádobí se zpravidla myje hned po jídle*“ u dětí dokonce vyvolaly v hodině veselí a poznámky. Při podobných situacích jsem se snažila zachovat pozitivní atmosféru ve třídě, ale také respondenty upozornit na nutnost seriózního vyplnění dotazníků.

Druhou etapou výzkumného šetření byla část, kdy byl respondentům zadán Test tří stromů. Administrace tohoto testu děti bavila rozhodně více, ale na druhou stranu byly děti (obzvláště ty mladší) částečně zklamané, že mají kreslit pouze tužkou, nikoli pastelkami.

Některé děti i přes opakování této instrukce neuposlechly. Jejich kresby jsem potom vzhledem ke snaze zvýšit homogenitu vybraných kreseb, musela z výzkumu vyloučit. Další respondenti byli z výzkumu vyloučeni v důsledku nevyplnění všech položek u Škály rodinného prostředí. Celkový počet respondentů vyřazených z výzkumu dosáhl konečného čísla osm.

Při administraci Testu tří stromů se vyskytly dle mého názoru dva zásadní problémy. Prvním problémem byla nemožnost rozsadit všechny respondenty tak, aby seděl každý sám v lavici a zabránilo se tak podobnostem kreseb. Měla jsem vždy k dispozici téměř celou třídu žáků, a kdybych se je snažila nějak rozdělit, musela by polovina žáků třídu opustit a bohužel nebyl k dispozici prostor, který bychom jim mohli poskytnout, aby nerušili výuku ostatních tříd. Respondenti byli opakovaně žádáni a upozorňováni na nutnost autentičnosti kresby, ale myslím, že ne vždy zcela úspěšně. Tento fakt prokázaly i podobnosti v určitých zvláštностech kresby u některých tříd jako např. kreslení nereálných stromů či pojmenovávání stromů vymyšlenými jmény, které se vyskytly u jedné skupiny starších žáků.

Druhým problémem administrace byly časté dotazy či připomínky, které se vyskytovaly ve všech věkových skupinách respondentů. Děti po zadání kresby často namítaly, že neumí kreslit a to i po ujištění, že kvalita kresebného zpracování nehraje roli. Objevovaly se také časté dotazy, proč mají nakreslit zrovna tři stromy, proč by jich nemohli nakreslit více apod. Nejvíce dotazů ovšem přišlo po vyslechnutí druhé části instrukce týkající se napsání člena rodiny nad každý strom. Děti se často doptávaly, koho mají nakreslit, zda mohou nakreslit i samy sebe nebo zda mohou přikreslit ještě nějaké další stromy. Hodně dětí se zdálo zklamaných tím, že se jim na kresbu všichni členové rodiny nevejdou a výběr osob byl pro ně velmi problematický. Z mého pozorování se domnívám, že dotazy ohledně přiřazení osob byly častější u dětí z neúplného rodinného prostředí, které často velmi váhaly, koho ke kresbě přiřadit. Objevovaly se i dotazy, zda mohou místo osoby dopsat jméno zvířete. Dětem bylo také velmi důležité připomenout, že je nutné, aby napsaly nejen jméno dané osoby, ale i její rodinný vztah k nim samotným. Některým mladším respondentům bylo nutné tuto skutečnost připomínat při výběru dotazníku a následně je požádat o doplnění popisu. Administrace testu se pohybovala v intencích maximálně 20 minut, u starších respondentů se doba snižovala i na polovinu.

Výsledek statistického zpracování dat ukázal, že mezi skóry v položce Soudržnost není u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního signifikantní rozdíl (viz H1). Tento výsledek koresponduje s výzkumem Reiterové (2001), která uvádí, že u probandů, kteří byli rozděleni na dvě skupiny (tedy stejně jako v mém výzkumu na probandy se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního stromu), nebyl zjištěn signifikantní rozdíl v žádné z položek dotazníku Škála rodinného prostředí. Z hlediska kvalitativní analýzy mého výzkumu lze tento výsledek zdůvodnit zobrazením sourozenců na kresbě, přičemž respondenti nahradili svůj identifikační strom stromem svého sourozence. Toto vysvětlení lze podpořit i výzkumným závěrem Alexandrové (1998), která uvádí, že pokud v kresbě rodiny chybí identifikační strom, je často nahrazen stromem sourozeneckým (později potvrzeno i dalšími výzkumy viz např. Rozsypalová, 2010). Důležitou proměnnou, která ovlivnila tento výsledek je i výsledek studií Rozsypalové (2010), která uvádí, že starší děti zobrazují svůj identifikační strom častěji než děti mladšího školního věku (6 – 11 let). Vzhledem k tomu, že můj výzkum byl založen právě na kresbě respondentů mladšího i středního školního věku, je nutné pohlížet na jeho výsledky právě s ohledem na tento fakt.

Zpracování dat rovněž ukázalo, že existuje signifikantní rozdíl mezi skóry v položce Expresivita v dotazníku Škála rodinného prostředí u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu (viz H2).

Výsledek je ovšem inverzí k mému původnímu výzkumnému předpokladu. Při formulaci druhé hypotézy jsem očekávala, že zobrazení identifikačního stromu bude častější u respondentů s vysokým skóre Expresivity v rodinném prostředí. Ze statistického zpracování dat je ovšem patrné, že zobrazení identifikačního stromu převládá u respondentů s nižší úrovní expresivity v rodinném prostředí. Tento fakt lze vysvětlit obdobím pubescence (11 – 15 let), v němž se nacházela část respondentů a pro něž je typická potřeba emancipace a zdůraznění vlastní autonomie, které se může projevat odmítáním všech rodičovských hodnot, negativismem v postoji k rodičovským autoritám a ke zdůrazňování samostatnosti bez ohledu na možné důsledky. Pro období pubescence je také typická zvýšená míra vztahovačnosti a radikality v názorech a přesvědčeních (Vágnerová, 2005). Všechny výše uvedené charakteristiky tohoto vývojového období tedy mohou značně ovlivnit vnímání Expresivity v rodinném prostředí a tak zkreslit výsledky dotazníku Škála rodinného prostředí. Možnost zkreslení výsledků v projektní metodě pak lze považovat za nižší (viz kapitola Výhody použití projektních metod).

Zobrazení identifikačního stromu při nízkém skóre v položce *Expresivita* však může být dle mého názoru také projevem jakési kompenzace a potřeby sám sebe v kresbě zdůraznit, když už má respondent pocit, že v domácím prostředí své názory a postoje svobodně interpretovat nemůže.

Tento závěr může být ovšem také (stejně jako závěr první hypotézy) ovlivněn tendencí k zobrazování sourozenců či věkovými odlišnostmi při zobrazování identifikačního stromu respondenta.

Analýza dat také ukázala, že není signifikantní rozdíl mezi skóry v položce *Konfliktnost* v dotazníku *Škála rodinného prostředí* u respondentů se zobrazením identifikačního stromu a bez zobrazení identifikačního stromu.

Tento výsledek opět koresponduje s výzkumem Reiterové (2001). Při bližší analýze statistického zpracování dat k této hypotéze lze ale říci, že největší počet respondentů, kteří zobrazili identifikační strom v kresbě, pocházel z kategorie s nízkým hrubým skóre v položce *Konfliktnost*, což lze interpretovat tak, že respondenti častěji zobrazují svůj identifikační strom v rodině, kde je konfliktnost nižší a tím pádem sami sebe vnímají jako její součást. Výskyt kresby identifikačního stromu je ovšem opět ovlivněn nahrazováním identifikačního stromu stromy sourozenců a věkem respondentů.

Kresba dětí z neúplných rodin se dle statistického zpracování dat liší od kresby dětí z úplných rodin v položce *Zobrazení členů rodiny* na kresbě (viz H4). Při porovnání respondentů z úplných a neúplných rodin ve čtyřpolní kontingenční tabulce, lze říci, že probandi, kteří zobrazili úplnou rodinu na kresbě, většinou pocházejí z úplné rodiny a naopak probandi, kteří úplnou rodinu nezobrazili, pochází z neúplného rodinného prostředí. Tento výsledek plně koresponduje s výsledkem práce Alexandrové (1998), Reiterové (2001) či Coufalové (2010).

Výsledky mého výzkumu mohly být ale ovlivněny faktem, na nějž ve své práci upozorňuje Alexandrová (1998) a později i např. Pánková (2012). Autorky uvádí, že děti mladšího školního věku mají tendenci zobrazovat častěji úplnou rodinu, i když vyrůstají v neúplném rodinném prostředí. Typickým zobrazením je v tomto případě kresba matky, sourozence a otce.

Na druhou stranu je třeba se i zamyslet nad průběhem výzkumu, v němž se dle mého názoru projevila i tendence zjednodušit si zadaný úkol a to zejména u žáků staršího školního věku, kteří více méně bez přemýšlení často kreslili schematické zobrazení stromů a volbu členů rodiny, které zobrazí, příliš nepromýšleli. K otázce zobrazení identifikačního

stromu dětí staršího školního věku, je třeba podotknout i fakt, jenž vyplynul z další analýzy dat (porovnání četností), která ukázala, že právě pubescenti častěji zobrazovali na svých kresbách jiné členy rodiny nebo úplně jiné osoby (viz např. závěr Pánkové, 2012). U dětí mladšího školního věku jsem se s tímto jevem setkala jen zřídka, ale u starších žáků byli často zobrazováni jejich spolužáci. V jedné ze tříd byl tento jev ovlivněn i skupinovou nápodobou a objevil se hned u osmi respondentů z dvaceti.

V této části mého výzkumu, musím podotknout, že se v kresbách dětí objevilo i zobrazení úplné rodiny u dětí z neúplného rodinného prostředí. Tento jev bych vysvětlila projekcí přání respondenta, aby byla neúplná rodina opět spolu.

Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se dále liší v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů od kreseb dětí z úplného rodinného prostředí. Ze čtyřpolních kontingenčních tabulek pro porovnání respondentů z úplného a neúplného rodinného prostředí vyplývá, že respondenti z úplného rodinného prostředí zobrazovali častěji dotýkající se stromy než respondenti z neúplného rodinného prostředí. Nížší koeficient kontingence lze vysvětlit tím, že adolescenti¹⁵ mají tendenci kreslit svůj identifikační strom osamoceně (Sedláková, 1993) a tím, že mladší děti (v mém výzkumu 9 – 11 let) z úplného rodinného prostředí mají i dle výzkumu Reiterové (2001) větší tendenci kreslit vzájemně propletené stromy. Vzájemný dotyk stromů lze tedy v kresbě stromu interpretovat jako jakési symbolické zobrazení vzájemné blízkosti a propletenosti rodinných vztahů (Loubalová, 2007).

Zajímavým faktem, kterého si bylo možno v průběhu výzkumu povšimnout, bylo časté zobrazení vzájemného dotyku stromů mezi identifikačním stromem a stromem matky. Toto zobrazení bylo v mém výzkumu častější u respondentů mladšího školního věku, kteří tedy nejspíš mají na mateřskou postavu silnější vazbu nežli respondenti starší, kteří usilují spíše od odpoutání.

Ze zpracování dat rovněž vyplývá, že existuje vztah mezi zobrazenými druhy stromů a subškálou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí. Tento výsledek souhlasí s výsledky výzkumů Alexandrové (1998) či Kočárkové (2001), které upozorňují na to, že homogenní kresby stromů poukazují na vysokou kvalitu vzájemných vztahů v rodině.

Děti nejčastěji zobrazovaly stromy listnaté a jehličnaté. U dětí staršího školního věku se pak objevilo několik vyobrazení palem nebo dokonce smyšlených druhů stromů jako

¹⁵ Autorka ve svém výzkumu sice pojednává o adolescentech, ale domnívám se, že tato vývojová období jsou v některých znacích natolik podobná, že jsem si dovolila její výzkumný závěr použít v této diskusi pro pubescentní respondenty.

např. lízátkový strom, kuřecí strom apod. Tento fakt příkládám jistě nechuti k testové situaci, snaze zaujmout a možná i delšímu časovému úseku, který byl respondentům dán ke zpracování kresby a tedy k následné nudě.

Ze zpracování dat nakonec také vyplývá, že existuje vztah mezi zobrazenou tvarovou podobností stromů a položkou Konfliktnost dotazníku Škála rodinného prostředí. Respondenti, jejichž průměrné hodnoty v subškále Konfliktnost byli nižší, tedy častěji zobrazovali tvarově podobné stromy v kresbě. Tento výsledek lze opět přirovnat k výsledku Alexandrové (1998) a Kočárkové (2001), které uvádí, že homogenita stromů poukazuje na pozitivní vztah mezi členy rodiny.

Domnívám se ale, že tento výsledek bude nejvíce zkreslený vývojovým obdobím, v němž se nacházeli starší respondenti (pubescence). Zejména pak vysokou kritičností pubescentů k jejich rodinnému prostředí a častějším konfliktům s rodiči, které jsou pro toto období typické opět následkem snahy o získání vlastní autonomie, vyšší tendencí k prosazení svých názorů bez ohledů na následky a zvýšené skepsi k postojům a názorům rodičů, které samy o sobě vedou ke vzniku konfliktů v rodině (Vágnerová, 2005).

Myslím, že mohu vzhledem k výsledkům tohoto výzkumu, tvrdit, že je Test tří stromů metoda, která je schopna zachytit vztahy v rodinném prostředí. Jedná se také o metodu, jejíž administrace je rychlá a pro probandy poutavá, proto je dle mého názoru velmi vhodná ke screeningu rodinných vztahů při individuální i skupinové práci s klienty. Po osobní zkušenosti bych ovšem doporučovala spíše individuální administraci metody, ať už z hlediska zabránění obkreslování jednotlivých probandů nebo možnosti získat neocenitelné inquiry kreslíře k testu. Oceňuji také možnost jakési „nucené volby“, která není sice probandy vždy přijímána bez výhrad, ale může poskytnout cenné informace.

8 ZÁVĚR

Pro vyhodnocení dat získaných dotazníkem Škála rodinného prostředí a projektivní metodou Test tří stromů byla použita statistická metoda χ^2 a statistická metoda biseriální korelace. Pro ověření signifikantnosti výsledků biseriálních korelací byl použit t-test a pro zjištění těsnosti vztahů χ^2 u koeficient Φ .

Na základě výsledků výzkumu byla hypotéza H1 a H3 zamítnuta. Nemůžeme tedy tvrdit, že je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Soudržnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu. Stejně jako nemůžeme tvrdit, že je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Konfliktnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

Hypotézu H2 lze považovat za signifikantní, je tedy rozdíl mezi skóry položky Expresivita dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu. Z rozložení dat ve čtyřpolní tabulce ovšem vyplývá jistá inverze výsledků oproti mému původnímu předpokladu. Oproti původnímu předpokladu je totiž identifikační strom zobrazen u respondentů s nízkou úrovní Expresivity v rodinném prostředí.

Z hlediska následné analýzy dat pomocí Φ vyplývá, že se nejvyšší hodnota Φ objevila u H4. Lze tedy říci, že vztah mezi Zobrazením členů rodiny na kresbě a úplným nebo neúplným rodinným prostředím respondenta je nejtěsnější. Z analýzy čtyřpolní tabulky vyplývá, že děti z úplného rodinného prostředí zobrazují častěji úplnou rodinu než děti z neúplného rodinného prostředí. Kresba tří stromů dětí z neúplných rodin se také liší v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů na kresbě od kreseb tří stromů dětí z úplného rodinného prostředí. Z analýzy čtyřpolních tabulek vyplývá, že děti z úplných rodin zobrazují častěji dotýkající se a propletené stromy.

Hypotéza číslo šest (H6) je založena na předpokladu, že kategorie z Testu tří stromů Druhy stromů bude významně korelovat se subškálou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí. Ze statistického zpracování dat vyplývá, že existuje pozitivní vztah mezi oběma proměnnými. Hypotéza číslo sedm (H7) je založena na předpokladu, že kategorie z Testu tří stromů Tvarová podobnost bude významně korelovat se subškálou

Konfliktnost dotazníku Škála rodinného prostředí. Ze statistického zpracování dat vyplývá, že existuje rovněž pozitivní vztah mezi oběma veličinami.

Z výsledků výzkumu tedy vyplývá určitá souvislost mezi rodinným prostředím respondenta a zobrazením stromů v projektivní metodě Test tří stromů. Rovněž můžeme usuzovat, že existuje vztah mezi jednotlivými položkami dotazníku Škála rodinného prostředí a zobrazením stromů v projektivní metodě Test tří stromů.

9 SOUHRN

Bakalářská práce *Využití testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách* je zaměřena na zkoumání diagnostických možností projektivní metody Test tří stromů. Téma práce vychází ze stávající snahy o standardizaci Testu tří stromů na českou populaci a z potřeby hlubší explanace možností této metody. Prvotní impulz k sepsání této práce ovšem vycházel i z mé vlastní zkušenosti s touto metodou a s cílovou skupinou respondentů.

Teoretická část práce je založena na stávajících poznatcích o mechanismech projekce a projektivních metodách a již uskutečněných výzkumech zabývajících se tématem Testu tří stromů. V úvodní kapitole práce se věnuji mechanismům projekce a výhodám a nevýhodám použití projektivních metod. Vzhledem k věku respondentů je zde také umístěna podkapitola zabývající se specifiky využití projektivních metod u dětské populace. Dvě poslední podkapitoly jsou věnovány konkrétním projektivním metodám, tedy Testu tří stromů a Testu kresby rodiny. Toto členění jsem zvolila zejména proto, že se domnívám, že je Test tří stromů určitým volným spojením obou zmíněných metod. Druhá kapitola práce je věnována přímo Testu tří stromů, konkrétně jeho administraci, historii a samozřejmě i samotné charakteristice metody. Další, tedy třetí kapitola mé práce pojednává o rodinném prostředí a jeho vlivech na vychovávané dítě. Blíže se zde zabývám tématem rodinných systémů a neúplného rodinného prostředí.

Při zpracování teoretické části práce jsem vycházela z řady českých i zahraničních zdrojů, proto zde budu jmenovat pouze některé (pro mou bakalářskou práci nejdůležitější) z nich. K tématu projektivních metod se tedy jedná zejména o práce Altmana, Halla, Nováka, Reiterové a Svobody. K tématu rodina jsem vycházela především z prací Matouška, Matějčka a Sobotkové.

Ve výzkumné části práce se zaměřuji na aplikaci Testu tří stromů na respondenty pocházející z úplných a neúplných rodin, přičemž předpokládám, že se v kresbách zmíněných skupin respondentů budou vyskytovat odlišnosti. Druhá část výzkumu v této práci je zaměřena na porovnání Testu tří stromů jakožto nestandardizované metody s dotazníkem Škála rodinného prostředí, který již na české populaci standardizovaný je. V tomto případě předpokládám, že se prokáže signifikantní rozdíl mezi hrubými skóry jednotlivých subškál dotazníku Škála rodinného prostředí u skupin respondentů, u nichž se vyskytuje a nebo nevyskytuje znak sledovaný v Testu tří stromů. Předpokládám rovněž, že

statistické zpracování dat prokáže vztah mezi vybranými sledovanými znaky v Testu tří stromů a vybranými subškálami dotazníku Škála rodinného prostředí. Lze tedy říci, že můj výzkum má povahu validizační a diferenční studie.

Výzkumný soubor jsem zvolila vzhledem ke zkušenostem s prací s touto věkovou skupinou respondentů a vzhledem k dostupnosti této skupiny pomocí příležitostného kvótního výběru. Zkoumaný vzorek tvoří žáci základní školy ve městě Ostrava ve věkovém rozpětí 9 – 14 let. Výzkumný soubor sestává ze 134 respondentů z úplného rodinného prostředí a 61 respondentů z neúplného rodinného prostředí. Složení respondentů vzhledem k pohlaví, nebylo bráno v potaz, vzhledem k předešlým výzkumným šetřením, která vliv pohlaví na Test tří stromů, neprokázala (viz Reiterová, 2001). Do výzkumu byly začleněny pouze děti, jejichž zákonní zástupci podepsali souhlas s prací se školním psychologem, který na škole působí a rodiče, kteří nevyjádřili nesouhlas s účastí jejich dítěte na výzkumném šetření.

Tato práce má stanoveny následující dva cíle:

Cíl 1: Zjistit, zda existuje významný vztah mezi životem dítěte v neúplné rodině (absencí biologického rodiče ve výchovném prostředí dítěte) a zobrazením stromů v Testu tří stromů.

Cíl 2: Porovnat výsledky kvantitativního rozboru Testu tří stromů s výsledky Škály rodinného prostředí.

Z těchto cílů vychází formulace hypotéz:

H1: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Soudržnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H2: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Expresivita dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H3: Je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Konfliktnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

H4: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou lišit v položce Zobrazení členů rodiny na kresbě od kreseb tří stromů dětí z úplného rodinného prostředí

H5: Kresby tří stromů dětí z neúplných rodin se budou v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů výrazně lišit od kreseb dětí z úplného rodinného prostředí.

H6: Kategorie Druhy stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Soudržnost dotazníku Škála rodinného prostředí.

H7: Kategorie Tvarová podobnost stromů v kresbě tří stromů bude významně korelovat s položkou Konfliktnost dotazníku Škály rodinného prostředí.

Sběr dat probíhal přímo v prostředí školy, konkrétně ve kmenových třídách jednotlivých žáků. Z hlediska náročnosti administrace obou využitých metod, probíhal ve dvou etapách.

Pro sběr dat jsem využila metodu Test tří stromů a dotazník Škála rodinného prostředí. Škála rodinného prostředí se skládá ze tří dimenzí, které jsou dále rozděleny na subškály: Dimenze vztahová (subškály: Soudržnost (S), Expresivita (E), Konfliktovost (K)), Dimenze osobnostního růstu (subškály: Nezávislost (N), Orientace na úspěch (OÚ), Intelektuálně-kulturní orientace (IKO), Aktivní rekreační orientace (ARO), Morálně-světónázorová orientace (M)), třetí dimenzí je Dimenze udržování systému (Organizace (O), Kontrola (KL)). Ve vztahu k již uskutečněným výzkumům na české populaci byla pro vyhodnocení Testu tří stromů stanovena následující kategorie: Zobrazení členů rodiny na kresbě, Dominantní strom, Plošné rozložení stromů, Mateřský strom na kresbě, Otcovský strom na kresbě, Strom nevlastního rodiče, Identifikační strom na kresbě, Kresebné provedení stromů, Detailní doplňky v kresbě, Vzájemný dotyk a propletenost stromů, Zvláštní znamení v kresbě, Druhy stromů a Tvarová podobnost stromů. Kategorie byly dále upraveny na dichotomii, každé kritériu proto má dvě (pod)kategorie. Tyto (pod)kategorie byly následně porovnávány na základě svého výskytu.

Při ověření hypotéz jsem vycházela z hrubých skóre Škály rodinného prostředí a z výskytu či kategorií v jednotlivých kritériích, podle nichž byl hodnocen Test tří stromů. Hrubé skóre ze Škály rodinného prostředí byly použity při ověřování hypotéz H1, H2, H3, H6 a H7.

Po ověření hypotéz mohu uvést následující závěry:

Ad H1) Zamítám hypotézu.

Ad H2) Přijímám hypotézu.

Ad H3) Zamítám hypotézu.

Ad H4) Přijímám hypotézu.

Ad H5) Přijímám hypotézu.

Ad H6) Přijímám hypotézu.

Ad H7) Přijímám hypotézu.

Na základě výsledků výzkumu byla hypotéza H1 a H3 zamítnuta. Nemůžeme tedy tvrdit, že je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Soudržnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu. Stejně jako nemůžeme tvrdit, že je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Konfliktnost dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu.

Naopak můžeme tvrdit, že je signifikantní rozdíl mezi skóry položky Expresivita dotazníků Škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazeným identifikačním stromem a u respondentů bez zobrazení identifikačního stromu. Oproti původnímu předpokladu je ale identifikační strom častěji zobrazen u respondentů s nízkou úrovní Expresivity v rodinném prostředí. Dále platí tvrzení, že se kresba tří stromů dětí z neúplných rodin liší v položce Zobrazení členů rodiny na kresbě od kreseb tří stromů dětí z úplného rodinného prostředí. Z hlediska následné analýzy dat pomocí Φ vyplývá, že se nejvyšší hodnota Φ objevila u právě u tohoto tvrzení. Analýzy čtyřpolní tabulky ukazuje, že děti z úplného rodinného prostředí zobrazují častěji úplnou rodinu než děti z neúplného rodinného prostředí. Platí také tvrzení, že se kresby tří stromů dětí z neúplných rodin liší v položce Vzájemný dotyk a propletenost stromů od kreseb dětí z úplného rodinného prostředí. Děti z úplného rodinného prostředí totiž častěji zobrazují vzájemný dotyk a propletenost stromů na kresbě. A také tvrzení, že kategorie Druhy stromů v kresbě tří stromů významně korelují s položkou Soudržnost dotazníku Škály rodinného prostředí. A také, že kategorie Tvarová podobnost stromů v kresbě tří stromů významně koreluje s položkou Konfliktnost dotazníku Škály rodinného prostředí.

Myslím, že vzhledem k výsledkům mého výzkumu, mohu tvrdit, že je Test tří stromů metoda, která je schopna zachytit vztahy v rodinném prostředí. Jedná se také o metodu, jejíž administrace je rychlá a pro probandy poutavá, proto je dle mého názoru velmi vhodná ke screeningu rodinných vztahů při individuální i skupinové práci s klienty.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Alexandrová, R. (1998). *Test tří stromů: Využití u dětí mladšího školního věku*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
2. Altman, Z. (2002). *Test stromu: Příručka* (2.vyd.). Praha: Pražská pedagogicko-psychologická poradna s. r. o.
3. Asociace neúplných rodin (2001). *Neúplné rodiny v datech*. Získáno 4. února 2013 z: <http://www.asociaceneuplnychrodin.cz/neuplna-rodina>
4. Bahbouh, R. (2003). Jaká je validita projektivních testů? *Psychologie dnes*, 7 (8), Psychodiagnostické sešity, Příloha, s. 1-2.
5. Bekhit, N. S., Thomas, G. V., & Jolley, R. P. (2005). The use of drawing for psychological assessment in Britain: Survey findings. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 78, 205 – 207.
6. Bell, S. J., & Bell, R. C. (2008). An illustration of self-characterization in child's drawing: The importance of process. *Personal Construct Theory and Practice*, 5, 1 – 9.
7. Champion, M. J. (1995). *Who's fit to be a parent?* London: Routledge.
8. Cherney, I. D., Seiwert, C. S., Dickey, T. M., & Flichtbeil, J. D. (2006). Children's Drawings: A mirror to their minds. *Educational Psychology*, 26 (1), 127 – 142.
9. Church, T. A. (2001). Personality measurement in cross-cultural perspective. *Journal of Personality*, 69 (6), 979-1006.
10. Cohen de Lara-Kroon, N. (1999). *The Thematic Aperception Test for Children*. Utrecht: Utrecht university.
11. Corboz, R. J., Gyax, B., & Hellfenstein, S. (1963). Le dessin des trois arbres. *A Crianca portuguesa*, 21, 349 – 364.
12. Coufalová, M. (2009). *Test tří stromů - využití u dětí staršího školního věku*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
13. Davido, R. (2008). *Kresba jako nástroj poznání dítěte* (2. vyd.). Praha: Portál.
14. Dudková, R. (2005). *Být hlavou „neúplné rodiny“*. Získáno 4. února 2012 z: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25052/Byt-hlavou-neuplne-rodiny.html>
15. Gunnarsson, A. B., Jansson, J., & Eklund, M. (2006). The Tree Theme Method in Psychosocial Occupational Therapy: A Case Study. *Scandinavian Journal Of Occupational Therapy*, 13, 229 – 240.

16. Hall, E. (2008). „*My brain printed it out*“. *Drawing, communication and young Children: a discussion*. Získáno 6. 8. 2012 z <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents>
17. Hárđi, I. (1992). *Dynamický test kresby ľudskej postavy: psychodiagnostická pomôcka*. Nové Zámky: Psychoprof.
18. Hargašová, M., & Kollárik, T. (1986). *Škála rodinného prostredí*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, š. p.
19. Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
20. Havlík, R., & Kořa, J. (2002). *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál.
21. Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Praha: Grada.
22. Jung, C. G. (1993). *Analytická psychologie: Její teorie a praxe*. Praha: Academia.
23. Kočárková, I. (2001). *Test tří stromů u dětí z dysfunkčních rodin*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
24. Koerner, S. S., Jacobs, S. L. a Raymond, M. (2000). When Mothers Turn to Their Adolescent Daughters: Predicting Daughters Vulnerability to Negative Adjustment Outcomes. *Family Relations*, 49 (3), 301-309.
25. Koluchová, J., Morávek, M. (1990). *Psychologická diagnostika dětí a mládeže*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
26. Kucharská, A., & Májová, L. (Ed.). (2005). *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
27. Kucharská, A., & Štruma, J. (Eds.). (1997). *Test hvězd a vln: sborník příspěvků ze symposia*. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství.
28. Levin – Rozalis, M. (2006). *Using projective Techniques in the Evaluation of Groups for Children of Rehabilitating Drug Addicts*. Získáno 4. února 2013 z http://www.levinrozalis.com/image/users/137364/ftp/my_files/Publications2/projective-techniques%20drug%20addicts.pdf
29. Lilienfeld, S. O, Wood, J. M., & Garb, H. N. (2000). The Scientific Status of Projective Techniques. *Psychological science in the public interest*, 1 (2), 27 – 64.
30. Loubalová, S. (2007). *Test tří stromů u dětí z SOS dětských vesniček a dětí z dětských domovů*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
31. Matějček, Z. (2005). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
32. Matoušek, O. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.

33. Mlčák, Z. (1996). *Diagnostické využití dětské kresby v práci učitele*. Ostrava: Scholaforum.
34. Morávek, S. (1987). *Úvod do psychodiagnostiky dospělých*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
35. Nakonečný, M. (1995). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
36. Novák, T. (2004). *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico.
37. Pánková, P. (2012). *Test troch stromov a Kresba rodiny v skupine mladších školských detí a adolescentov*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
38. Pogády, J., Nociar, A., Mečíř, J., & Janotová, D. (1993). *Detská kresba v diagnostike a liečbe*. Bratislava: Slovak Academic Press.
39. Rasmussen, P. R., Anderson, R. N., Schiffron, R. & Watts, R. E. (2008). *Psychological Strategies. Using Children's Drawings to Facilitate the Acting „As If“ Technique*. Získáno 4. února 2013 z <http://www.centroadleriano.org/publicaciones/Drawings.pdf>
40. Reiterová, E. (2001). *Projektivní test tří stromů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
41. Reiterová, E. (2004). *Statistické metody pro studenty kombinovaného studia psychologie: Studijní texty pro distanční studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
42. Rozsypalová, I. (2010). *Test tří stromů jako kritérium některých osobnostních a rodinných charakteristik*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
43. Říčan, P., & Ženatý, J. (1988). *K teorii a praxi projektivních technik*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
44. Schmoyer, E. K. (2008). *The Role of the Image in Five Projective Assessment Techniques: A Literature Based Study*. (Nepublikovaná diplomové práce). Drexler University.
45. Sedláková, R. (1993). *Test tří stromů – první aplikace na dětské populaci*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita.
46. Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
47. Stricker, G. & Samary, K. (2004). *Projective Methods in Psychology*. Získáno 4. února 2013 z

http://www.krivda.net/books/international_encyclopedia_of_the_social_and_behavioral_sciences_9_-_projective_methods_in_psychology_141

48. Svoboda, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
49. Svoboda, M. (2002). *Kresebný test tří stromů*. Získáno 4. února 2013 z: <http://www.psychodiagnostika.cz/index.php?akce=svoboda>.
50. Svoboda, M. (ed.), Krejčířová, D., & Vágnerová, M. (2009). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících* (2. vyd.). Praha: Portál.
51. Šípek, J. (2000). *Projektivní metody*. Praha: Tira.
52. Šnýdrová, I. (2008). *Psychodiagnostika*. Praha: Grada.
53. Uždil, J., (2002). *Čáry, klikyháky, panáčky a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte* (5. vyd.). Praha: Portál.
54. Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum
55. Vašutová, M., a kol. (2010). *Základy biodromální psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
56. Wollschläger, M., & Wollschläger, G. (2002). *Symbol v diagnostice a psychoterapii. Práce s předmětnými symboly v individuální, rodinné a skupinové terapii*. Praha: Portál.

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1: Skupiny respondentů.....	35
Tab. č. 2: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Soudržnost.....	36
Tab. č. 3: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Expresivitu.....	37
Tab. č. 4: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení identifikačního stromu a Konfliktnost.....	37
Tab. č. 5: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Zobrazení všech členů rodiny a Úplnost rodinného prostředí.....	37
Tab. č. 6: Čtyřpolní tabulka pro výpočet testu nezávislosti χ^2 pro Vzájemný dotyk a Úplnost rodinného prostředí.....	38

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Zadání bakalářské práce

Příloha č. 2 : Generální souhlas zákonných zástupců

Příloha č. 3: Prosba o spolupráci na výzkumu

Příloha č. 4: Ukázky kreseb

ABSTRAKT

Název práce: Využití Testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách

Autor práce: Kateřina Glumbíková

Vedoucí práce: RNDr. Eva Reiterová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 66 stran, 15750 znaků

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 56

Bakalářská práce s názvem Využití Testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách se zabývá zkoumáním diagnostických možností projektivní metody Test tří stromů. Teoretická část se zabývá popisem projektivních metod a rodinného prostředí. Práce je zaměřena na aplikaci Testu tří stromů na respondenty ve věku 9 – 14 let pocházející z úplných a neúplných rodin a zjišťování odlišností v kresbě obou těchto skupin. Druhá část výzkumu v této práci je zaměřena na porovnání Testu tří stromů jakožto nestandardizované metody s dotazníkem Škála rodinného prostředí, který již na české populaci standardizovaný je. Výzkumný soubor respondentů byl vybrán pomocí příležitostného kvótního výběru přes instituci. Hypotézy výzkumu předpokládaly existenci statisticky významných rozdílů v položkách škály rodinného prostředí u respondentů se zobrazenými a bez zobrazených vybraných znaků v kresbě tří stromů. Hypotézy také predikovaly rozdíl ve vybraných zobrazených znacích v Testu tří stromů u respondentů z úplných a u respondentů z neúplných rodin. Hypotézy rovněž předpokládaly existenci statisticky významných vztahů mezi kresbou tří stromů a vybranými položkami dotazníku Škála rodinného prostředí. Ke sběru dat byly použity metody. Škála rodinného prostředí a Test tří stromů. Data byla následně zpracována pomocí statistické metody χ^2 a pomocí metody biseriálních korelací. Z výsledků výzkumu tedy vyplývá určitá souvislost mezi rodinným prostředím respondenta a zobrazením stromů v projektivní metodě Test tří stromů. Rovněž vyplývá, že existuje vztah mezi jednotlivými položkami dotazníku Škála rodinného prostředí a zobrazením stromů v projektivní metodě Test tří stromů.

Klíčová slova: Test tří stromů, úplná rodina, neúplná rodina, kresba, diagnostika

ABSTRACT OF THESIS

Title: Application of Three Tree Test to Identify the Situation in Complete and Incomplete Families

Author: Kateřina Glumbíková

Supervisor: Mgr. Eva Reiterová, Ph.D.

Number of pages and characters: 66 pages, 15750 characters

Number of attachments: 4

Number of used literature titles: 56

The bachelor thesis entitled Application of Three Tree Test to identify situation in complete and incomplete families researches diagnostic possibilities of the Three Tree Test projective methods. The theoretical part describes the projective methods and family environment. The thesis is focused on application of the Three Tree Test on respondents aged 9-14 years from complete and incomplete families and on identifying differences in the drawings of both groups. The second part of the research in this thesis focuses on the comparison of the Three Tree Test as an unstandardized method with the Family Environment Scale questionnaire that is already standardized on Czech population. The research sample of respondents was selected using quota selection through institution. The research hypotheses assumed the existence of statistically significant differences in the Family Environment Scale items among respondents with displayed and not displayed selected features in the drawing of three trees. The hypotheses also predicted difference in selected features displayed in the Three Tree Test among respondents from complete and respondents from incomplete families. The hypotheses also assumed the existence of statistically significant relationships between the three trees drawing and selected items of the Family Environment Scale questionnaire. The Family Environment Scale questionnaire and the Three Tree Test were the methods used for the data collection. The data were subsequently analyzed using the χ^2 statistical method and with the help of biserial correlations. The results of this research show a certain link between family background of a respondent and displaying trees in the Three Tree Test projective method. It also shows that there is a relationship between the individual items of the Family Environment Scale questionnaire and displaying trees in the Three Tree Test projective method.

Keywords: Three Tree Test, complete family, incomplete family, drawing, diagnostics

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Zadání bakalářské práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2011/2012

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYB)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
GLUMBÍKOVÁ Kateřina	Výškovická 123, Ostrava - Zábřeh	I10254

TÉMA ČESKY:

Využití testu tří stromů pro zjištění situace v úplných a neúplných rodinách

NÁZEV ANGLICKY:

Application of three tree test to identify situation in complete and incomplete families

VEDOUcí PRÁCE:

RNDr. Eva Reiterová, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Zásady pro vypracování práce:

1. Rešerše odborné literatury (říjen 2011 - leden 2011)
2. Zpracování teoretické části bakalářské práce (leden 2011 - říjen 2012)
 - a) Zpracování kapitoly Projektivní metody (leden 2011 - duben 2012)
 - b) Zpracování kapitoly Kresba tří stromů jako nástroj psychologické diagnostiky (květen 2012 - červenec 2012)
 - c) Zpracování kapitoly Rodina (srpen 2012 - říjen 2012)
3. Sběr dat pro praktickou část práce (říjen 2012 - leden 2013)
4. Statistické zpracování zjištěných dat, diskuze a interpretace výsledků (leden 2013 - březen 2013)
5. Formální a obsahová úprava práce (březen 2013 - duben 2013)
6. Odevzdání práce (duben 2013)

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- ALTMAN, Z. Test stromu : příručka. 2. vyd. Praha : Pražská pedagogicko-psychologická poradna s. r. o., 2002
- KUCHARSKÁ, A. MÁJOVÁ, L. Dětská kresba v psychologickém výzkumu. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. 96 s. ISBN 80-7290-217-2.
- MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- REITEROVÁ, E. Projektivní test tří stromů. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 179 s. ISBN 80-244-0341-2.
- UŽDIL, J. Čáry, klikyháky, paňáci a auta : výtvarný projev a psychický život dítěte. 5. vyd. Praha : Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7478-599-7.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Příloha č. 2 : Generální souhlas zákonných zástupců

Milí rodiče, zákonní zástupci,

rádi bychom vás informovali o působnosti **školního psychologa** na [REDACTED], který ve spolupráci s třídním učitelem pracuje na pozitivním klimatu třídy. Abyste mohli služby našeho **školního psychologa, výchovného poradce a metodika prevence**, plně využívat, je nutné dát k dispozici tzv. **generální souhlas zákonných zástupců**, o který Vás tímto nyní žádáme.

V případě jakýchkoliv problémů, budete o dané situaci **informováni** a v případě nutnosti i **přizváni** ke společnému řešení. Zároveň máte **možnost svůj generální souhlas vzít kdykoliv zpět**. Jeho platnost je vždy jen **po dobu jednoho školního roku**.

Nejdůležitější činnosti školního psychologa, výchovného poradce a školního metodika prevence jsou:

- opatření k **posílení pozitivní atmosféry ve škole**, vedení třídnických hodin ve spolupráci s třídním učitelem;
- **prevence** sociálně patologických jevů, prevence a řešení školní neúspěšnosti;
- **profesní poradenství** při volbě dalšího studia, testy profesní orientace;
- **organizace adaptačních kurzů a prožitkových dnů**;
- činnosti zaměřené na **rozvoj zájmů a kreativity**;
- **testové metody k průzkumu třídních kolektivů**, odhalení možných patologických jevů;
- poskytnutí úvodní i následné **poradenské konzultace** či **krizové intervence** dítěti, které naše poradenské pracovníky samo vyhledá;
- spolupráce s učiteli při **vyhledávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných**;
- konzultace zjištěných údajů s vedením školy, třídním učitelem a pedagogickou radou;
- **autoevaluace školy** (dotazníková šetření).

V příloženém archu naleznete seznam žáků této třídy. Uveďte na něj, prosím, své stanovisko k danému dítěti (tedy souhlasím či nesouhlasím) a potvrďte jej podpisem.

V případě jakýkoliv dotazů se, prosím, obraťte na našeho školního poradce.

Kontakty:

[REDACTED]

Děkujeme Vám za podporu naší práce a těšíme se na budoucí vzájemnou spolupráci!

S přáním krásného dne,

[REDACTED]

Příloha č. 3: Prosba o spolupráci na výzkumu

Prosba o spolupráci na výzkumu

Dobrý den,

Jsem studentkou oboru **Psychologie** na Univerzitě Palackého v Olomouci. A obracím se na Vás s prosbou o pomoc při mém výzkumu, který potřebuji pro zpracování **bakalářské práce**.

V průběhu měsíců (**duben – červen 2012** a **září – listopad 2012**) proběhne na této škole výzkum zabývající se rodinným prostředím žáků ve věku **9 – 14 let**. Pro úspěšné ukončení výzkumu bude zapotřebí, aby se jej zúčastnilo **přibližně 200 žáků**. Výzkum bude zaměřen na možnosti využití dětské kresby k zjištění situace v úplných a neúplných rodinách.

Výzkum bude probíhat po dobu **dvou vyučovacích hodin** v časech a dnech určených vyučujícími. Hodiny budou zvoleny tak, aby **nenarušovali výuku stěžejních předmětů**.

Dětem bude zadán dotazník zjišťující vybrané charakteristiky v jejich rodinném prostředí a budou požádány o nakreslení obrázku.

Data získaná tímto výzkumem budou použita **výhradně pro zpracování bakalářské práce** a nebudou publikována nikde jinde. Výzkum bude anonymní, pokud by ale někdo z Vás měl zájem o zpětnou vazbu, bude nutné, aby se děti podepsaly na záznamový arch.

Informace ze zpětné vazby se (v případě Vašeho zájmu) pak dostanou **výhradně k Vám a Vaším dětem** (samozřejmě dle předchozí domluvy).

Výsledky výzkumu (bez jmen a tříd) budou k dispozici v mé bakalářské práci. O jejím zveřejnění budete informováni na internetových stránkách školy.

Pokud s účastí Vašeho dítěte na výzkumu nesouhlasíte, napište prosím, jeho jméno na přiložený arch papíru.

V případě jakýchkoli dotazů mě, prosím, neváhejte kontaktovat na:

Tel:

Email:

Předem moc děkuji za Vaši vstřícnost a spolupráci,

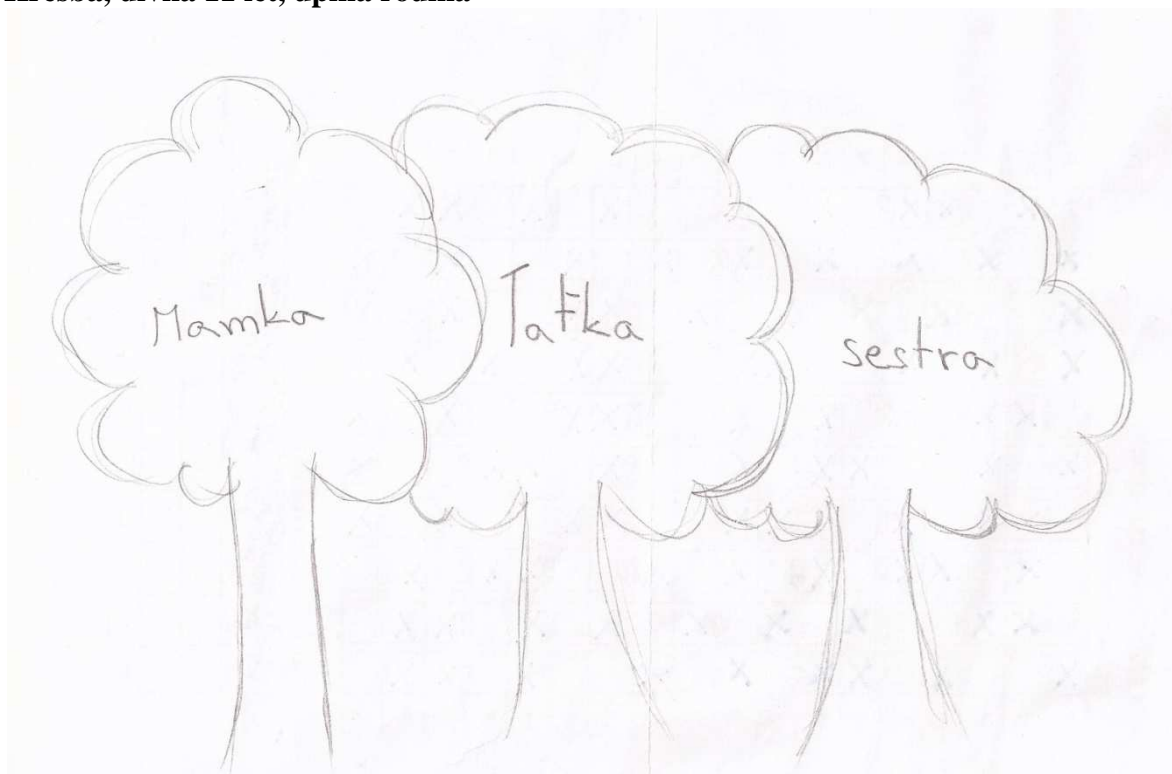
Kateřina Glumbíková

Příloha č. 4: Ukázky kreseb

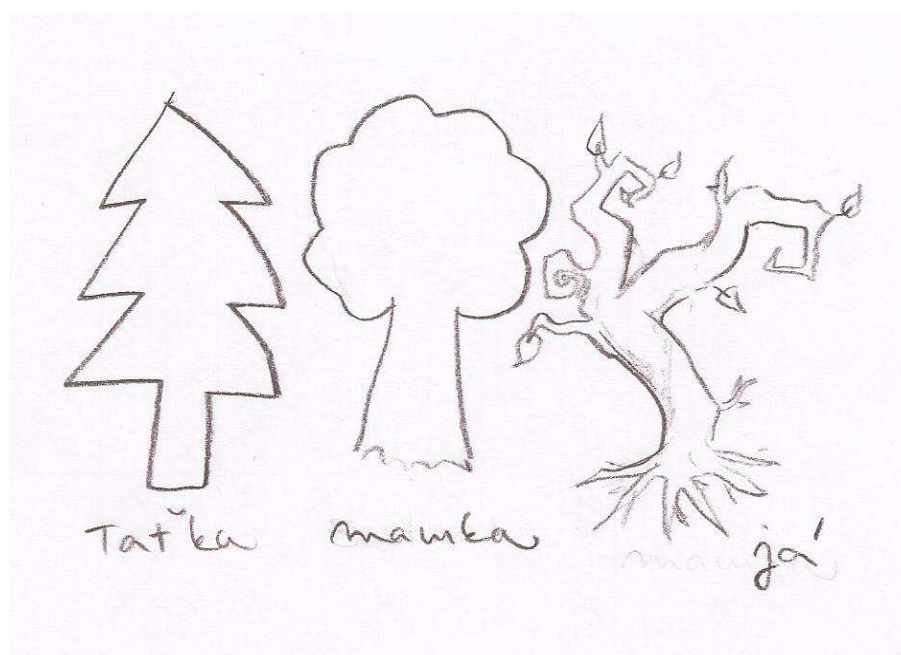
Kresba, dívka, 13 let, úplná rodina

Kresba, dívka 11 let, úplná rodina

Kresba, dívka 14 let, neúplná rodina

Kresba, chlapec, 11 let, neúplná rodina

